

Dion Kasije *Rimska povijest* Knjiga II.

Pred čitateljima je grčki izvornik i hrvatski prijevod druge knjige *Rimske povijesti* Kasija Diona.¹ Antički pisac u njoj je izložio zbivanja od vladavine kralja Tula Hostilija do propasti monarhijskog uređenja. Taj se odsječak rimske povijesti tradicionalno svrstava između 672. i 509. pr. Kr.

Prijevod prve Dionove knjige s uvodnom studijom nedavno je objavljen u časopisu *Latina et Graeca*.² Ondje su skicirani autorov životni put, historiografski rad i recepcijska sudbina.

Grčki tekst druge knjige potječe iz kritičkog izdanja čiji je urednik Ursul Philip Boissevain (1901). Zbog fragmentarnosti izvornika Boissevain je priredio tekst služeći se citatima i parafraziranim izvadcima. Citati mahom potječu iz bizantske zbirke Ἐκλογαί (lat. *Excerpta Historica*; 10. stoljeće). Označeni su kraticom *Fr.* i slijede Boissevainovu numeraciju. Primjerice, citati koji se odnose na rimskog kralja Tula Hostilija stoje pod kraticom *Fr. 7*, a zbivanja za Tarkvinija Oholog pod kraticom *Fr. 11*. Na kraju svakog fragmenta nalazi se pozivna kratica na rukopis ili izdanje iz kojeg je preuzet. Parafrazirani, pak, izvadci potječu iz radova bizantskih pisaca Ivana Zonare i Ivana Cecesa. Označeni su pozivnim kraticama *Zon.* i *Tzetz.* Radi lakšeg razlikovanja fragmenata od izvadaka jedni su od drugih odijeljeni asteriskom.

Fragmenti i izvadci – koliko je bilo moguće – raspoređeni su po kronološkom ključu. Budući da citati po naravi stvari obrađuju iste povijesne epizode kao i izvadci, čitatelj će nužno nailaziti na neznatno preoblikovane podatke koje je netom pročitao.

*Kasije Dion, Rimaska povijest
Knjiga II.*

Fr. 7. Δίωνος β βιβλίω „δόξαν τὴν ἐκείνων ἐπίπροσθὲν σφισι τῆς αὐξήσεως ἔσεσθαι.” Bekk. Anecd. p. 139, 12.

Ἵτι ὁ τε Τοῦλλος καὶ ὁ Μέττιος οὐδέτεροι συνεχώρουν τὴν μετανάστασιν, ἀμφοτέροι δὲ τὰ σφέτερα περιέστελλον: ὁ τε γὰρ Τοῦλλος πρὸς τε τὴν Φήμην τὴν περὶ Ῥωμύλου καὶ πρὸς τὴν δύναμιν τὴν παροῦσαν, καὶ ὁ Φουφήτιος πρὸς τε τὴν ἀρχαιότητα τῆς Ἄλβης καὶ ὅτι καὶ μητρόπολις ἄλλων τε πολλῶν καὶ αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων ἦν, ἐπαιρόμενοι μικρὸν οὐδὲν ἐφρόνου. δι’ οὖν ταῦτα τῆς ἀμφισβητήσεως ἐκείνης ἀπέστησαν, περὶ δὲ τῆς ἡγεμονίας διηνέχθησαν: ἀστασιάστους γὰρ ἐπὶ τοῖς ἴσοις ἀσφαλῶς συμβῆναί σφας ἀδύνατον ἑώρων ὄν,³ ἐκ τῆς ἐμφύτου τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τε τὸ ὅμοιον φιλονεικίας⁴ καὶ πρὸς τὸ ἄρχειν ἐτέρων ἐπιθυμίας, πολλὰς τε καὶ περὶ τούτου δικαίωσεις ἀλλήλοις προσήνεγκον, εἴ πως ἐκείνης γε οἱ ἕτεροι ὀποτεροιοῦν ἐθελούσιοι τοῖς ἐτέροις παραχωρήσειαν. οὐδὲν δ’⁵ ἐπέραναν, ἀλλ’ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίσασθαι συνέθεντο. Μ. 11 (p. 139)

Δίωνος βιβλίον β „καὶ μηδὲν ἕτερον δεινὸν προσδεχομένοις ἐπιθέμενος.” Bekk. Anecd. p. 139, 15.

Ἵτι ὁ Τοῦλλος πρὸς τοὺς πολεμίους κράτιστος ἐνομίζετο, τοῦ δὲ δὴ θείου πάνυ καταφρονήσας⁶ παρημέλει, μέχρις οὗ νόσου λοιμώδους γενομένης καὶ αὐτὸς ἠρρώσθησε: τότε γὰρ τῶν τε ἄλλων θεῶν δι’ ἀκριβείας ἐπεμελήθη,⁷ καὶ τοὺς Σαλίους τοὺς Κολλίνους προσκατέστησε. V. 4 (p. 569)

*

Zon. VII, 6. Τοῦ δὲ Νομᾶ τελευτήσαντος καὶ μηδένα καταλιπόντος διάδοχον, Ὀστίλλιος Τοῦλλος ἠρέθη παρὰ τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς. ὃς τὰ πλεῖστα τῶν τοῦ Νομᾶ χλευάσας ἠθῶν τὸν Ῥωμύλον ἐζήλωσε, καὶ πρὸς μάχας αὐτὸς τε ὄρμα καὶ τὸν δῆμον ἠρέθιζεν. ἀρπαγῆς γοῦν γενομένης παρὰ Ῥωμαίων ἐξ Ἀλβανῶν, ὄρμησαν πρὸς μάχην ἐκάτεροι· πρὸ δὲ τοῦ συμβαλεῖν κατηλλάγησαν, καὶ ἐς μίαν πόλιν ἀμφοῖν ἐδόκει συνοικῆσαι τοῖς γένεσιν. ἐκάστου δὲ τῆς οἰκείας ἐχομένου καὶ τὸ ἕτερον εἰς ταύτην ἀξιοῦντος μεταναστεῦσαι, ἀπέστησαν τοῦ σκοποῦ. εἴτα περὶ τῆς ἡγεμονίας διηνέχθησαν· ὡς δὲ οὐδεὶς τῶ ἐτέρῳ παρεχώρει αὐτῆς, ἀγωνίσασθαι συνέθεντο περὶ τῆς ἀρχῆς. οὔτε δὲ τοῖς στρατοπέδοις ὅλοις ἐδόκει μαχέσασθαι οὔτε μὴν μονομαχίᾳ κριθήσεσθαι. ἦσαν δὲ παρ’ ἀμφοῖν τρίδυμοι ἀδελφοί, ἐκ μητέρων γεγονότες διδύμων, ἰσήλικές τε καὶ ἰσοπαλεῖς τὴν ἰσχύν· ἐκαλοῦντο δὲ οἱ μὲν τῶν Ῥωμαίων Πουπλιόρατιοι, οἱ δὲ τῶν Ἀλβανῶν Κουριάται. τούτους εἰς μάχην προεβάλλοντο, παρ’ οὐδὲν τὴν πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν συγγένειαν θέμενοι. οἱ δὲ ὀπλισάμενοι καὶ ἐν τῷ μεταίχμιῳ τῶν στρατοπέδων ἀντιπαραταξάμενοι θεοὺς τε ὁμογνίους ἀνεκαλοῦντο καὶ συνεχῶς ἀνέβλεπον πρὸς τὸν ἥλιον. συμβαλόντες

Fr. 7. Dionova druga knjiga: "... da će njihova slava biti na putu njihova rasta."³⁰

Ni Tulo ni Metije nisu pristajali na selidbu, već su obojica zagovarali vlastite probitke.³¹ Uznosili su se bez imalo skromnosti, Tulo zbog Romulova ugleda i tadašnje moći, a Fufetije zbog Albine starodrevnosti i jer je to bio matični grad samih Rimljana i mnogih drugih. Stoga su okončali ovu prepirku, no razišli su se u pogledu vrhovnog zapovjedništva. Uvidjeli su, naime, da nije moguće bez razdora i s pouzdanjem sklopiti dogovor po načelu jednakopravnosti, zbog ljudima urođene želje za nadmetanjem sa sebi sličnima i vladanjem nad drugima. Jedni drugima izložili su niz mišljenja o tome koji narod ima dragovoljno ustupiti vrhovništvo u korist drugoga. Ništa nisu postigli, no dogovorili su se da će stvar riješiti borbom.

Dion u drugoj knjizi: "I kad su najmanje očekivali drugu pogibelj, nasrnuo je na njih."

Smatrali su da je Tulo veoma sposoban protiv neprijatelja, no sasvim je prezreo i zanemario vjeru, sve dok nije izbila kužna bolest, a on sâm obolio: tada je, naime, revno skrbio o ostalim bogovima i utemeljio je Kolinske salijce.³²

*

Zon. VII, 6. Pošto je Numa umro ne ostavivši nasljednika, narod i Senat izabrali su Tula Hostilija. On je izvrgnuo ruglu većinu Numinih osobina, a Romula je gorljivo nasljedovao. I ne samo da se sâm zalijetao u bitke, već je i u narodu podjarivao želju za njima. Kad su, na primjer, stanovnici Albe krenuli pljačkati Rimljane, jedni i drugi skočili su na oružje, ali prije nego što su se sukobili, sklopili su mir i oba su roda odlučila zajedno napučiti jedan grad. Ali budući da su se i jedni i drugi držali svojeg zavičaja i tražili da se druga strana preseli u nj, odustali su od te nakane. Potom su se razišli u pogledu vrhovništva. Kako u tome nitko nije bio voljan ustuknuti pred drugim, ugovorili su borbu za vlast. Međutim, nisu se htjeli boriti čitavom vojskom niti tako da presudi dvoboj. Jedni i drugi imali su u svojim redovima braću rođenu kao trojke, iste dobi i iste snage, a i majke su im bile blizanke. Na rimskoj strani zvali su se Publiji Horaciji, a na albanskoj Kurijaciji. Njih su stavili naprijed ne mareći za njihove uzajamne rodbinske veze. Oni se pak naoružaju, postroje se jedni nasuprot drugih na bojnom polju između dvaju tabora, pa zazovu bogove zaštitnike roda i netremice uprave pogled k suncu. Sukobivši se,

δὲ ποτὲ μὲν ἄθροοι, ποτὲ δὲ καὶ καθ' ἓνα ἐμάχοντο. τέλος δὲ τῶν μὲν Ῥωμαίων τῶν δύο πεσόντων, τῶν δὲ Ἀλβανῶν ἀπάντων τρωθέντων, ὁ Ὀράτιος ὁ κατάλοιπος, ὅτι τοῖς τρισὶν ἅμα, εἰ καὶ ἄτρωτος ἦν, οὐκ ἠδύνατο ἀντιτάξασθαι, ἐνέκλινεν, ὡς ἂν διώκοντες αὐτὸν σκεδασθῶσι· κάπειδὴ πρὸς τὴν δίωξιν διεσπάρησαν, ἐκάστω ἐπιτιθέμενος ἅπαντας διεχρήσατο. κἀντεῦθεν τετίμητο· ὅτι δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν προσαπέκτεινεν, ὀλοφυρομένην, ἐπεὶ τὰ τῶν ἀνεπιθῶν σκῦλα ἐώρα φέροντα τὸν Ὀράτιον, φόνου ἐκρίθη· ἐς δὲ τὸν δῆμον ἐκκλήτον αἰτήσας ἀφείθη.

Οἱ δὲ Ἀλβανοὶ τότε μὲν ὑπήκοοι τῶν Ῥωμαίων ἐγένοντο, ὕστερον δὲ τὰς συνθήκας ἀθετήσαντες, καὶ ὡς ὑπήκοοι πρὸς συμμαχίαν κληθέντες, μεταθέσθαι δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους ἐν τῷ καιρῷ τῆς μάχης ἐπιχειρήσαντες καὶ συνεπιθέσθαι Ῥωμαίοις, γνωσθέντες ἐκολάσθησαν· καὶ πολλοὶ μὲν ἐκτάνθησαν καὶ ὁ αὐτῶν ἐξηγούμενος Μέττιος, οἱ ἄλλοι δὲ μετανάστασιν ἔπαθον, καὶ ἡ πόλις αὐτῶν Ἄλβα κατεσκάφη, πεντακόσια που ἔτη Ῥωμαίοις νομισθεῖσα μητρόπολις.

Πρὸς μὲν οὖν τοὺς πολεμίους ὁ Τοῦλλος κράτιστος ἔδοξε, τοῦ θεοῦ δὲ παρημέλει. νόσου δ' ἐνσηψάσης λοιμώδους καὶ αὐτὸς νοσήσας εἰς δεισιδαιμονίαν ἀπέκλινεν. ἐσηκέναι μέντοι τοῦ βίου λέγεται τέλος καταφλεχθεὶς ὑπὸ κεραινῶν, ἢ ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ Μαρκίου Ἄγκου, ὃς θυγατριδοῦς ἐτύγχανεν, ὡς εἴρηται, τοῦ Νομᾶ. ἐβασίλευσε δὲ Ῥωμαίων ἔτη δύο ἐπὶ τριάκοντα.

VII, 7. Διεδέξατο δὲ αὐτὸν ὁ Μάρκιος, παρ' ἐκόντων τῶν Ῥωμαίων τὴν βασιλείαν λαβών. ἦν δὲ τὴν χεῖρα οὐκ ἄρτιος· τὴν γὰρ ἀγκύλην πεπήρωτο, ὅθεν καὶ Ἄγκος ἐπώνυμον ἔσχηκεν. ἐπιεικῆς δὲ ὢν ἠναγκάσθη μεταβαλέσθαι, καὶ πρὸς στρατείας ἐτρέπετο. οἱ γὰρ λοιποὶ Λατῖνοι διὰ τε τὸν τῆς Ἄλβης ὄλεθρον καὶ περὶ ἑαυτῶν δεδοκότες μὴ τι πάθωσιν ὅμοιον δι' ὀργῆς μὲν εἶχον Ῥωμαίους, ἕως δὲ περιῆν ὁ Τοῦλλος, δεδιότες ἐκεῖνον ὡς μάχιμον, συνεστέλλοντο. τὸν δὲ Μάρκιον εὐεπίθετον ἠγησάμενοι διὰ τὸ εἰρηναῖον τῆς γνώμης, τῇ τε χώρᾳ ἐπῆλθον καὶ αὐτὴν ἐλήϊσαντο. συνεῖς δ' ἐκεῖνος εἰρήνης εἶναι τὸν πόλεμον αἴτιον, ἐπιτίθεται τοῖς ἐπιθεμένοις καὶ ἀντημύνατο, καὶ πόλεις εἶλεν αὐτῶν, ὧν μίαν κατέσκαψεν, καὶ πολλοῖς τῶν ἀλόντων ὡς αἰχμαλώτοις ἐχρήσατο, καὶ ἐς τὴν Ῥώμην δὲ συγχρῶς ἐτέρους μετᾶκισεν. αὐξανομένων δὲ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῆς χώρας σφίσι προστιθεμένης οἱ πλησιόχωροι ἤχθησαν καὶ ἑαυτοὺς Ῥωμαίοις ἐξεπολέμωσαν· ὅθεν αὐτῶν Φιδηνάτας μὲν πολιορκία ἐκράτησαν, Σαβίνους δ' ἐκάκωσαν, αὐτοῖς τε προσπεσόντες ἐσκεδασμένοις καὶ τὸ σφῶν ἐλόντες στρατόπεδον, ἐτέρους δ' ἐκφοβήσαντες εἰρηνεῖν καὶ ἄκοντας παρεσκεύασαν. καὶ ἐπὶ τούτοις Μαρκίῳ ἐπέλιπε τὸ βιώσιμον, εἴκοσιν ἐνιαυτοῦς καὶ τέσσαρας ἄρξαντι, καὶ πολλὴν τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν πάππον Νομᾶν ποιουμένῳ τὴν ἐπιμέλειαν.

čas su se borili u skupini, a čas pojedinačno. Kad su naposljetku dvojica Rimljana pala, a sva trojica Albanaca dopala rana, preostali Horacije krene uzmicati. To je učinio ne bi li ih razdvojio dok jurišaju na njega i jer se, premda je bio neozlijeđen, nije mogao usprotiviti trojici u isti mah. Oni se rasprše u potjeri, a on navalio na svakog pojedinog i sve ih smakne. Zbog toga su mu odali počast. Potom mu se sudilo za umorstvo jer je usmrtio još i sestru zato što je jadikovala gledajući ga gdje nosi bojnu opremu svojih rođaka. Uložio je priziv na narod i bude pošteđen.³³

Stanovnici Albe tada su postali rimskim podanicima, ali kasnije su pogazili savezništvo jer su se, na poziv da kao podanici sudjeluju u vojnom pohodu, usudili usred bitke u zgodan čas prebjeći neprijateljima i skupa s njima napasti Rimljane. No pošto se to doznalo, sustigla ih je kazna. Njihov vođa Metije i toliki drugi budu pogubljeni, a ostali primorani na selidbu. Rimljani poruše njihov grad Albu premda su ga petstotinjak godina priznavali svojom maticom.

Tula su držali vrlo sposobnim protiv neprijatelja, no zanemarivao je vjeru. Kad je udarila kužna bolest, a on sam obolio, priklonio se praznovjerju. Pričaju da je skončao život tako što ga je spalila munja ili se protiv njega urotio Anko Marcije, koji je, kako kažu, bio sin Numine kćeri. Kraljevao je nad Rimljanima trideset i dvije godine.

VII, 7. Naslijedio ga je Marcije preuzevši po volji Rimljana kraljevsku vlast. Imao je nepokretnu ruku, pa ju je učvrstio povezom zbog čega je stekao ime Anko.³⁴ Inače dobroćudan, silom se prilika promijenio i okrenuo ratovanju. Naime, ostali Latini gajili su zlovolju spram Rimljana zbog propasti Albe i strahujući neće li i sami pretrpjeti što god slično, no sustezali su se za Tulova života prezajući od njega jer je bio ratoboran. Uvjereni da je Marcije zbog svoje miroljubive ćudi laka meta, upali su u njegovu zemlju i odali se pljački. On je dobro znao da rat donosi mir, pa je navalio na svoje napadače i odvratio ih od sebe. Zauzeo je njihove gradove, od kojih je jedan razorio. Mnoge je zarobljenike učinio sužnjima, a brojne druge dao je preseliti u Rim. Kako su Rimljani brojčano rasli i dodavao im se teritorij, njihovi su susjedi negodovali i ušli su u neprijateljstvo s njima. Rimljani su stoga opsadom svladali Fidenjane i opustošili sabinski kraj pošto su onamo upali i zauzeli njihov tabor dok su ovi bili raštrkani, a druge su opet zastrašili i preko njihove volje priviknuli na mir.³⁵ Potom je Marcije okončao život nakon dvadeset i četiri godine vladavine, a poput svojeg djeda Nume, svojski se trudio oko vjere.

Fr. 8. Ὅτι συνεῖς ὁ Μάρκιος ὡς τοῖς βουλομένοις εἰρηνεῖν οὐκ ἐξαρκεῖ τὸ μηδὲν ἀδικεῖν, οὐδὲ ἐστὶ τὸ ἄπραγμον ἄνευ τοῦ δραστηρίου σωτήριον,⁸ ἀλλ' ὅσῳ τις αὐτοῦ ὀριγνᾶται, εὐεπιθετώτερος τοῖς πολλοῖς γίνεται, μετεβάλετο: οὔτε γὰρ τὸ ἐπιθυμοῦν ἡσυχίας ἰσχυρὸν πρὸς φυλακὴν⁹ ἄνευ τῶν πρὸς τὸν πόλεμον παρασκευῶν ἑώρα ὄν, καὶ τὸ τῆς ἀπραγμοσύνης τάχιστα καὶ ῥᾶστα τοῖς¹⁰ πέρα τοῦ καιροῦ σπουδάζουσιν αὐτὴν ἀπολλύμενον ἠσθάνετο. καὶ διὰ ταῦτα καὶ καλλίῳ καὶ ἀσφαλεστέραν καὶ παρασκευὴν καὶ φροντίδα τῆς εἰρήνης τὸν πόλεμον νομίσας εἶναι, πάνθ' ὅσα παρ' ἐκόντων τῶν Λατίνων μηδὲν σφας ἀδικῶν οὐκ ἠδυνήθη κομίσασθαι, παρὰ ἀκόντων στρατεύσας ἀπέλαβεν. M. 12 (p. 139)

Fr. 9. Ὅτι Ταρκύνιος πλούτῳ καὶ συνέσει καὶ εὐτραπελίᾳ πολλῇ πανταχοῦ κατὰ καιρὸν χρώμενος οὕτω τὸν Μάρκιον διέθηκεν ὥστε καὶ ἐς τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἐς τὴν βουλὴν ὑπ' αὐτοῦ καταλεχθῆναι, στρατηγός τε πολλάκις ἀποδειχθῆναι, καὶ τὴν ἐπιτροπεῖαν τῶν παίδων αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας πιστευθῆναι: καὶ γὰρ τοῖς ἄλλοις προσφιλῆς οὐδὲν ἤττον ἦν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐκόντων αὐτῶν ἐπρώτευσεν. αἴτιον δὲ ὅτι πάντα ἀφ' ὧν ἰσχύειν ἔμελλε πράττων οὐκ ἐξεφρόνει, ἀλλ' ἐν τοῖς πρώτοις¹¹ ὧν συνεσετέλλετο, καὶ τὰ μὲν ἐπίπονα καὶ ἀνθ' ἐτέρων καὶ ἐν τῷ φανερωῦ ὑπέμενεν, τῶν δὲ δὴ ἡδέων τοῖς τε ἄλλοις ἐθελοντῆς παρεχώρει καὶ¹² αὐτὸς ἢ οὐδὲν ἢ ὀλίγα, καὶ ταῦτα λανθάνων, ἐκαρποῦτο. καὶ τῶν μὲν ἀμεινόνων τὴν τε αἰτίαν ἐς πάντας μᾶλλον ἢ ἐς αὐτὸν ἀνήγε, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν ἐς τὸ μέσον τῷ δεομένῳ κατετίθει, τὰ δὲ ἀτοπώτερα οὔτ' ἀνέφερον ἔς τινα οὔτε ἐκοινοῦτό τι. πρὸς δὲ τούτοις ἐχαρίζετο μὲν πᾶσι τοῖς ἀμφὶ τὸν Μάρκιον ὡς ἐκάστοις καὶ τῷ ἔργῳ καὶ τοῖς λόγοις: τῶν τε γὰρ χρημάτων ἀφειδῶς ἀνήλπισκε, καὶ ταῖς σπουδαῖς, εἴ τίς τι αὐτοῦ δεηθείη, ἐτοίμως ἐχρήτο: φαῦλον δὲ τι¹³ ἐς οὐδένα οὔτε ἔλεγεν οὔτε ἔπραττεν, οὐδὲ ἐς ἀπέχθειαν ἐκὼν οὐδενὶ καθίστατο. καὶ προσέτι, ἃ μὲν εὖ ὑπὸ τινων ἔπασχεν, ἐπὶ τὸ μείζον ἀεὶ ἐλάμβανεν,¹⁴ τὰ δὲ δυσχερέστερα ἦτοι τὴν ἀρχὴν οὐδὲ προσεποιεῖτο ἢ καὶ φαυλίστας παρ' ἐλάχιστον ἤγε, καὶ οὐχ ὅσον οὐκ ἡμύνετό τινα ἐπ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ εὐηργέτει, μέχριπερ καὶ ἐκεῖνον ἐξενίκησεν. ἐκ μὲν οὖν τούτων σοφίας τινὰ¹⁵ δόξαν, ἅτε καὶ τὸν Μάρκιον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν πάντας χειρωσάμενος, ἐκτίσατο, ἐκ δὲ δὴ τῶν ἔπειτα ἀπιστεῖσθαι τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ἐποίησεν ὡς ἦτοι δολεροῦς φύσει ὄντας ἢ καὶ πρὸς τὰς δυνάμεις τὰς τε τύχας καὶ τὴν γνώμην ἀλλοιουμένου. V. 5 (p. 570)

Fr. 8. Shvativši kako nije dovoljno da oni što priželjkuju mir ne čine nepravdu i da u besposlici lišenoj djelovanja nema spasa, već što joj čovjek više naginje, to je izloženiji napadima mnoštva, Marcije se promijenio. Uvidio je, naime, da čežnja za mirom bez spremnosti za rat ne pruža čvrstu zaštitu i primijetio je da načelo nemiješanja veoma brzo i olako uništava one koji se odveć trude oko njega. Uvjeren stoga da je rat kreposnije i sigurnije sredstvo i jamstvo za mir, sve što nije mogao namaknuti od Latinâ uz njihovu privolu i ne čineći im nepravdu, oduzeo im je mimo njihove volje u ratu.

Fr. 9. Služeći se svuda u zgodnom trenutku bogatstvom, razboritošću i velikom okretnošću, Tarkvinije se tako dojmio Marcija da ga je ovaj uvrstio među patricije i u Senat.³⁶ Više ga je puta postavljao za vojskovođu i povjerio mu je nadzor nad svojom djecom i kraljevstvom. Ni ostali ga ništa manje nisu cijenili te je tako uz njihov pristanak stekao prvenstvo. Razlog je tomu to što, čineći sve što bi ga moglo ojačati, nije gubio razum, nego se, premda je bio među prvacima, unižavao i javno podnosio napore umjesto drugih. Štoviše, užitke je dragovoljno prepuštao ostalima, a sam je, i to neupadljivo, ubirao male ili nikakve plodove. I dok je odgovornost za uspjehe radije pripisivao svima nego sebi, a uživanje plodova javno prepuštao onome tko bi to tražio, osjetljivija pitanja nije prenosio ni na koga, niti ih je i s kim dijelio. Usto, i djelom i riječima bio je ljubazan prema svakom pojedinom Marcijevu čovjeku. Novac je trošio neštedimice i spremno je nudio pomoć ako ju je tko u čemu trebao. Ništa zlonamjerno nikome nije govorio ili činio, niti je ikome svojom voljom omrznuo. K tome, dobra djela koja su mu drugi činili uvijek je primao uzdižući ih, a na neugodnosti se uopće nije obazirao ili ih je umanjivao i držao nevažnima, te ne samo da u tim slučajevima pojedincu ne bi uzvratio, već mu je i činio dobro, sve dok i toga ne bi pridobio. Odatle je, dakle stekao stanovit ugled mudra čovjeka, jer je osvojio Marcija i sve njegove ljude. No upravo zbog onoga što je uslijedilo, postigao je da su mu ljudi većinom prestali vjerovati, zato što su po prirodi vjerolomni ili jer mijenjaju mišljenje prema moći i sreći.

Zon. VII, 8. Λούκιος δὲ Ταρκύνιος τὴν ἀρχὴν ᾠκειώσατο, ὃς Δημαράτου μὲν ἦν παῖς Κορινθίου, φυγόντος δὲ καὶ εἰς πόλιν Τυρσηνίδα Ταρκυνίαν ἐγκατοικήσαντος ἐξ αὐθιγενοῦς γυναικὸς ἐκείνῳ ἐτέχθη, Λουκούμων ὀνομασθεῖς. Πολλὰ μέντοι πατρόθεν διαδεξάμενος, ὅτι μὴ τῶν πρωτείων παρὰ τῶν Ταρκυνησίων ὡς ἔπηλυσ κατηξιώτο, πρὸς τὴν Ῥώμην μεταναστεύει, τῇ πόλει καὶ τὴν κλῆσιν συμμεταθέμενος, καὶ μετωνομάσθη Λούκιος Ταρκύνιος ἐκ τῆς πόλεως, ἐν ἧ παραφέρει. λέγεται δὲ μετοικιζομένου ἀετὸς καταπτὰς ἀρπάσαι τὸν πῖλον ὃν εἶχεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ μετεωρισθεὶς καὶ κλάζας ἐπὶ πολὺ αὐθις αὐτὸν ἐφαρμόσαι τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ, ὡς ἐντεῦθεν μηδὲν ἐλπῖσαι μικρὸν καὶ προθύμως τῇ Ῥώμῃ ἐγκατοικῆσαι· ὅθεν τοῖς πρώτοις οὐ μετὰ πολὺ συνηρίθμητο. τῷ τε γὰρ πλούτῳ χρώμενος ἀφειδέστερον, συνέσει τε καὶ εὐτραπελία τοὺς δυνατοὺς οἰκειούμενος, ἐς τοὺς εὐπατρίδας καὶ τὴν βουλὴν κατελέχθη παρὰ Μαρκίου, καὶ στρατηγὸς ἀπεδείχθη, καὶ τὴν τῶν παιδῶν ἐκείνου ἐπιτροπεῖαν καὶ τῆς βασιλείας πεπίστευτο. ἐδείκνυε γὰρ ἑαυτὸν ἀγαθὸν ἄνδρα, χρημάτων τε τοῖς δεομένοις μεταδιδούς καὶ ἑαυτὸν ἔτοιμον παρέχων εἰ τις δέοιτο αὐτοῦ εἰς βοήθειαν· φαῦλον δὲ τι οὐτ' ἐπραττεν οὐτ' ἔλεγεν οὐδενί. Καὶ εἰ τι πρὸς τινῶν εὖ ἔπασχεν, ἐξῆρε τὸ γινόμενον, εἰ δὲ τι καὶ ἐπαχθέστερον αὐτῷ γένοιτο, ἢ οὐδ' ἐλογίζετο τὸ λυποῦν ἢ καὶ φαυλίσας παρελογίζετο, οὐ μόνον τε οὐκ ἠμύνετο τὸν λελυπηκότα, ἀλλὰ καὶ εὐηργέτει. τούτοις αὐτὸν τε τὸν Μάρκιον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐχειρώσατο, καὶ δόξαν ἀνδρὸς ἐκτήσατο σοφοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ.

Ἄλλ' οὐ προσέμεινε μέχρι τέλους αὐτῷ ἢ ὑπόληψις. τοῦ Μαρκίου γὰρ τελευτήσαντος κακῶς περὶ τοὺς ἐκείνου διετέθη δύο υἱεῖς, καὶ τὴν βασιλείαν ἐσφετερίσατο. τῆς τε γὰρ βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τοὺς τοῦ Μαρκίου παῖδας χειροτονεῖν μελλόντων, ἐκεῖνος τῶν βουλευτῶν τε τοὺς δυνατωτάτους μετῆλθε, καὶ τοὺς ὄρφανούς πόρρω ποιπέμψας εἰς θήραν, οἷς τε εἶπε καὶ οἷς ἐπραξεν αὐτῷ τὴν βασιλείαν ψηφίσασθαι παρεσκεύασεν, ὡς ἀνδρωθεῖσιν αὐτὴν δῆθεν τοῖς παισὶν ἀποδώσονται. ἐγκρατὴς δὲ καταστάς τῶν πραγμάτων οὕτω τοὺς Ῥωμαίους διέθετο ὥστε μηδέποτε ἐθελήσειν ἀνθελέσθαι τοὺς παῖδας ἐκείνου· καὶ τὰ μειράκια δὲ πρὸς ῥαστώνην ἐθίζων τάς τε ψυχὰς αὐτῶν καὶ τὰ σώματα σὺν χάριτι δῆ τι ἐφθειρε. δεδιῶς δὲ καὶ οὕτως ἔχων, ἰσχὺν ἑαυτῷ ἐν τῷ συνεδρίῳ περιεποιήσατο. τοὺς γὰρ φίλιως αὐτῷ ἐκ τοῦ δήμου διακειμένους περὶ διακοσίους ἐς τοὺς εὐπατρίδας ἐνέγραψε καὶ τοὺς βουλευτάς, καὶ οὕτω τὴν τε γερουσίαν ὑφ' ἑαυτὸν καὶ τοὺς πολλοὺς ἐποίησατο. καὶ τὴν στολὴν πρὸς τὸ μεγαλοπρεπέστερον ἤμειψεν· ἢ δὲ ἦν ἱμάτιον καὶ χιτῶν ὀλοπόρφυρα καὶ χρυσόπαστα, στέφανός τε λίθων χρυσοδέτων καὶ σκῆπτρον δίφρος τε ἐλεφάντινα, οἷς καὶ μετὰ ταῦτα οἱ τε ἄλλοι καὶ οἱ τὴν αὐτοκράτορα ἔχοντες ἡγεμονίαν ἐχρήσαντο. καὶ τεθρίπῳ ἐν τοῖς ἐπινικίσις ἐπόμπευσε, καὶ ῥαβδούχους διὰ βίου δώδεκα ἔσχε.

Zon. VII, 8. Lucije Tarkvinije preuzeo je vlast. On je bio sin Demarata Korinćanina kojemu se, nakon što se kao izbjeglica nastanio u etrurskom gradu Tarkviniji, od žene tamošnjeg podrijetla rodio sin po imenu Lukumon.³⁷ Premda je ovaj mnogo toga naslijedio od oca, Etruščani su ga smatrali nedostojnim najviših položaja jer je bio došljak, pa se odselio u Rim. S gradom je promijenio i ime te bude prozvan Lucije Tarkvinije, po gradu u koji se nastanio. Pričaju da se, dok je bio u selidbi, strmoglavio orao i zgrabio mu kapu s glave, a onda se vinuo, glasno zakliktao i opet mu je postavio na glavu. Stoga je gajio nemalu nadu i rado se skrasio u Rimu, a ne mnogo poslije toga bude pribrojen prvacima. Bogaštvom se služio više nego neštedimice, a domišljatošću i okretnošću upravljao je uglednim ljudima, pa ga je Marcije ubrojio među patricije i u Senat, postavio ga za zapovjednika i povjerio mu skrbništvo nad svojom djecom i kraljevstvom. Prikazivao se kao dobar čovjek, dijelio je novac s potrebitima i spremno se nudio ako je tko god trebao njegovu pomoć. Nikome nije činio ni govorio ništa na štetu. Ako bi od koga iskusio kakvo dobro, uzdizao bi slučaj, a ako bi ga zadesila neka veća neugodnost, ne bi je računao kao uvredu ili bi poštedio prekršitelja, i ne samo da se nije branio od onoga tko bi ga uvrijedio, nego bi mu još i iskazivao dobročinstvo. Tim je sredstvima pridobio za sebe samoga Marcija i njegove ljude te je stekao ugled mudra i dobra muža.

Ali njegov dobar glas nije potrajao unedogled. Po Marcijevoj smrti loše je postupio s njegovim dvama sinovima i prisvojio je kraljevsku vlast. Naime, premda su Senat i narod namjeravali uzdići Marcijeve sinove na prijestolje, on je, otpravivši siročad nekamo daleko u lov, pristupio najuglednijim senatorima te riječima i djelima isposlovaio da mu izglasaju kraljevsku vlast, a da će je tobože vratiti dječacima kad dođu u muževnu dob. Ali pošto je učvrstio vlast, tako se ophodio s Rimljanima da ih nikada nije došla volja izabrati dječake umjesto njega. Mladiće je navikavao na besposlicu i tom im je prividnom prijaznošću uništavao dušu i tijelo. No usprkos tome živio je u strahu, pa je pribavio sebi oslonac u Senatu. Naime, odane pojedince iz naroda – po prilici dvije stotine – upisao je među patricije i senatore, i tako je i Senat i mnoštvo podvrgnuo svojoj volji.³⁸ I ruho je zamijenio raskošnijim: nosio je togu i tuniku, u cjelosti grimizne i protkane zlatom, a imao je i zlatnu krunu s umetnutim kamenjem te skeptar i stolicu od bjelokosti.³⁹ Ove su predmete poslije toga rabili i ostali s neograničenom moći zapovijedanja vojskom. U trijumfalnoj povorci vozio se na četveropregu i doživotno je držao dvanaest liktora.⁴⁰

Πάντως δὲ καὶ ἄλλα πλείω ἐκαινοτόμησεν ἄν, εἰ μὴ τις Ἄττος Ναούιος τὰς φυλάς αὐτὸν βουλευθέντα μετακοσμήσαι κεκώλυκεν, ὃς οἰωνιστῆς ἦν οἷος οὐχ ἕτερος γέγονε. τοῦτον ὁ Ταρκύνιος ὀργισθεὶς διὰ τὴν ἐναντίωσιν ὑβρίσαι καὶ τὴν τέχνην ἐξουθενῆσαι διεμελέτησεν. λαβὼν οὖν ἐν τῷ κόλπῳ ἀκόνην τε καὶ ξυρῶν ἐς τὸν δῆμον παρήλθεν, ἔχων ἐν νῶ τμηθῆναι τῷ ξυρῶ τὴν ἀκόνην, πρᾶγμα τῶν ἀδυνάτων· εἰπὼν τε ὅσα ἐβούλετο, ἐπεὶ Ἄττος ἀντέλεγεν ἐντονώτατα, μηδὲν ὑφιέμενος “εἰ μὴ φιλονείκως ἀντιλέγεις” ἔφη “ἀλλ’ ἀληθῆ λέγεις, ἐπὶ πάντων τούτων ἀπόκριναί μοι εἰ ὁ κατὰ νοῦν ἔχω ποιῆσαι γενήσεται.” ὁ δὲ Ἄττος αὐτοῦ που οἰωνισάμενος παραντίκα “καὶ πάνυ γε” εἶπεν “ὦ βασιλεῦ, ὁ διανοηὴ ἔσται ἐπιτελής.” “οὐκοῦν” ἔφη “τὴν ἀκόνην ταύτην λαβὼν τῷ ξυρῶ τούτῳ διάτεμε· τοῦτο γὰρ γενέσθαι διανενοῦμαι.” ὁ δὲ ἔλαβέ τε αὐτὴν εὐθύς καὶ διέκοψε. θαυμάσας δὲ ὁ Ταρκύνιος ἄλλας τε τιμὰς ἐκεῖνῳ παρέσχε καὶ χαλκῆς εἰκόνας ἠξίωσε, καὶ οὐδὲν ἔτι τῆς πολιτείας ἠλλοίωσε, πρὸς πάντα τε συμβούλῳ τῷ Ἄττῳ ἐκέχρητο. Μαχεσάμενος δὲ Λατίνοις ἀποστατήσασιν, ἔπειτα καὶ Σαβίνοις εἰς τὴν Ῥωμαίδα ἐμβαλοῦσι συμμαχομένοις ὑπὸ Τυρσηνῶν, ἀπάντων ἐκράτησε. τῶν δὲ τῆς Ἑστίας ἱερείων, ἃς παρθενεύειν διὰ βίου νενόμισται, φωράσας τινὰ συμφοθαρεῖσαν ἀνδρὶ, ὑπόγεόν τινα κατασκευάσας ὑποδρομὴν προμήκη, κλίνην τε θεῖς ἐν αὐτῇ καὶ λύχνον καὶ τράπεζαν σιτίων ὑπόπλεων, ἐκεῖ τὴν φθαρεῖσαν προπεμπομένην ἐκόμισε, καὶ ζῶσαν εἰσαγαγὼν ἐγκατακοδόμησε. καὶ οὕτω τὰς τὴν παρθενίαν μὴ τηρησάσας τῶν ἱερείων ἐξ ἐκεῖνου τιμωρεῖσθαι κεκράτηκεν· οἱ δὲ ταύτας αἰσχύνοντες εἰς ξύλον τὸν ἀνχένα δίκρουν ἐμβάλλονται ἐν τῇ ἀγορᾷ, καὶ μετὰ τοῦτο γυμνοὶ αἰκίζόμενοι ἀποψύχουσιν. Ἐπέθεντο μὲντοι τῷ Ταρκυνίῳ οἱ τοῦ Μαρκίου παῖδες, ἐπεὶ μὴ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς παρεχώρει, ἀλλὰ τινα Τούλλιον τεχθέντα οἱ ἐξ αἰχμαλωτίδος προῆγε πάντων· ὁ δὲ μάλιστα τοὺς εὐπατρίδας ἐλύπει. ὧν τινὰς προσεταιρισάμενοι αὐτῷ ἐπεβούλευσαν, δύο τινὰς χωριτικῶς ἐσταλμένους, ἀξίνας καὶ δρεπάνους ὀπλισμένους, αὐτῷ ἐπιθέσθαι παρασκευάσαντες. οἱ ἐπεὶ μὴ ἀγοράζοντι τῷ Ταρκυνίῳ ἐνέτυχον, ἐπὶ τὰς θύρας τῶν βασιλείων ἦκον, ἀλλήλοις δῆθεν διαμαχόμενοι, καὶ οἱ ἐλθεῖν εἰς ὄψιν ἐδέοντο. καὶ τυχόντες τούτου εἰς λόγους ἀλλήλοις ἀντικατέστησαν, καὶ δικαιολογουμένῳ τῷ ἐνὶ προσέχοντα τὸν Ταρκύνιον ὁ ἕτερος κατειργάσατο.

VII, 9, 1-4. Ὁ μὲν οὖν Ταρκύνιος τοιοῦτον ἔσχε τέλος, τριάκοντα καὶ ὀκτὼ βασιλεύσας ἐνιαυτούς. Οὐ μὴν τῆς βασιλείας οἱ τοῦ Μαρκίου παῖδες ἐδράξαντο, ἀλλὰ ὁ Τούλιος ταύτην ἔσχε συνεργία τῆς τοῦ Ταρκυνίου γυναικὸς Τανακυλίδος. Ὁν γυνὴ τις Ὀκρισία καλουμένη, Σπουρίου Τουλλίου ἀνδρὸς Λατίνου εὐνέτειρα ἐν τῷ πολέμῳ ἀλοῦσα καὶ τῷ Ταρκυνίῳ ἐξαιρεθεῖσα, τέτοκεν, ἢ ἐγκύμων οἰκοθεν οὔσα ἢ συλλαβοῦσα μετὰ τὴν ἄλωσιν· λέγεται γὰρ ἀμφοτέρα. οὗτος ἐς παῖδας ἦδη τελῶν ἐπὶ δίφρου μεθ’ ἡμέραν κατέδαρθε, καὶ πῦρ ἀπὸ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς πολὺ ἐδόκει ἐξάλλεσθαι. ὅπερ ἰδὼν ὁ Ταρκύνιος διὰ σπουδῆς ἦγε τὸν παῖδα, καὶ εἰς ἡλικίαν ἀφιγμένον τοῖς εὐπατρίδαις καὶ τῇ γερούσιᾳ συνέταξε.

Jamačno bi bio uveo i mnoge druge novosti da mu se, kad je naumio preoblikovati tribuse, u tome nije ispriječio stanoviti Ato Navije, augur kao nijedan drugi.⁴¹ Srdit na nj jer mu se usprotivio, Tarkvinije dođe na zamisao da ga osramoti i obezvrijedi njegovo umijeće. Stavivši jednom prilikom brus i britvu u ogrtač, izađe pred narod, imajući na umu da brus bude rasječen britvom, što nije moguće. Kad je obznanio svoju nakanu i pošto mu je Ato žestoko proturječio, ništa ne popuštajući, reče: „Ako ne proturječiš isključivo iz želje za nadmetanjem, već zboriš istinu, odgovori mi pred svima hoće li se dogoditi ovo što sam naumio poduzeti.“ Ato na licu mjesta promotri ptičji let pa odvrati: „Itekako, kralju, ispunit će se to što ti je na umu.“ „Uzmi“, reče, „onda ovaj brus i rasijeci ga britvom, jer to mi je na umu.“ Ovaj ga smjesta uzme i rasječe. Zapanjeni Tarkvinije, među ostalim častima što mu ih je udijelio, iskaza mu priznanje i mjedenim kipom. Državno uređenje ni u čemu nije mijenjao, a Ata je postavio za savjetnika u svemu. Upustio se u borbu s odmetnutim Latinima, a potom i sa Sabinjanima, koji su u savezu s Etruščanima upali na rimski teritorij, i sve ih je savladao. Kad je doznao da je jedna Vestina svećenica legla s muškarcem – a one su po običajnom pravu imale doživotno ostati djevice – dade urediti dugačku podzemnu prostoriju i postavivši u nju postelju, svjetiljku i bogato prostrt stol, naloži da se ondje otpravi upropaštena žena, pa je uvede i živu je zazida. I tako je otada na snazi običaj kažnjavanja svećenica koje nisu sačuvale djevičanstvo. A oni koji ih obeščaste polažu vrat na klade na Forumu i onda razodjeveni primaju udarce šibama dok ne izdahnu. Marcijevi, međutim, sinovi udare na Tarkvinija jer im nije prepuštao vlast, već je svima pretpostavljao nekog Tulija kojeg mu je rodila ropkinja, a to je najviše žalostilo patricije.⁴² Mladići se udruže s pojedinim patricijima i stanu mu raditi o glavi. Preruše neku dvojicu u seljačku odjeću, naoružaju ih sjekirama i srpovima i osposobe ih za napad na nj. Ovi pak, ne zatekavši Tarkvinija na Forumu, prispiju na vrata kraljevskog dvora, prividno u uzajamnoj prepirci, i zatraže da mu dođu pred oči. Pošto isposluju svoje, stanu se nadmetati jedan s drugim protivnim mišljenjima, pa dok je Tarkvinije slušao prvoga koji je iznosio svoje mišljenje, drugi ga smakne.

VII, 9, 1-4. Takav je dakle svršetak imao Tarkvinije pošto je kraljevao trideset i osam godina. Ipak, Marcijevi sinovi nisu se domogli kraljevske vlasti, već ju je preuzeo Tulije u suradnji s Tarkvinijevom suprugom Tanakvil.⁴³ Ovoga Tulija rodila je neka žena imenom Okrizija, priležnica Spurija Tulija, čovjeka Latina, koja je kao ratna zarobljenica bila izabrana za Tarkvinija.⁴⁴ Ili je bila trudna kod kuće ili je začela nakon pada u sužanjstvo: priča se i jedno i drugo.⁴⁵ Još u dječjačkoj dobi, Tulije je usred dana tvrdo zaspao na stolici i činilo se da se iz njegove glave vinuo snažan plamen. Kad je to vidio, Tarkvinije je prionuo odgajati dječaka i čim je ovaj dosegnuo odraslu dob, uvrstio ga je među patricije i u Senat.

Συλληφθέντων οὖν τῶν τοῦ Ταρκυνίου φονέων, μαθοῦσα ἡ ἐκείνου γυνὴ καὶ ὁ Τούλλιος τὴν παρασκευὴν τῆς ἐπιβουλῆς οὐ φανερόν αὐτίκα τὸν τοῦ Ταρκυνίου θάνατον ἔθεντο, ἀλλ' ἀνελόμενοι αὐτὸν ὡς ἔτι ἐμπνέοντα ἐθεράπευον δῆθεν, κὰν τούτῳ πίστεις ἀλλήλοις ἔδοσαν ὥστε τὸν Τούλλιον τὴν ἀρχὴν εἰληφότα τοῖς παισὶν αὐτῆς ἀνδρωθεῖσιν ἐκστῆναι ταύτης. ἐπεὶ δὲ τὸ πλῆθος συνδραμὸν ἐθορύβει, προκύψασα ἐκ τῶν ὑπερώων ἡ Τανακυλις “μὴ φοβεῖσθε” ἔφη· “ὁ γὰρ ἀνὴρ μου καὶ ζῆ καὶ ὑμῖν μετ' ὀλίγον ὀφθήσεται. ἵνα δὲ αὐτὸς τε σχολάζων ὑγιασθῆ καὶ μὴ τι τοῖς πράγμασιν ἐκ τῆς αὐτοῦ ἀσθενείας εἴη ἐμπόδιον, Τουλλίῳ κατὰ γε τὸ παρὸν τὴν τῶν κοινῶν ἐπιτρέπει διοίκησιν.” εἶπεν ἐκείνη ταῦτα· οἱ δὲ τὸν Τούλλιον οὐκ ἀκουσίως ἐδέξαντο· ἀγαθὸς γὰρ ἀνὴρ ἐδόκει.

*

Fr. 10. β βιβλίῳ Δίων „ὡς δὲ οὐδὲν ὅ τι οὐκ ἐπειθάρχουν αὐτῶ.“ Bekk. Anecd. p. 164, 19.

*

Zon. VII, 9, 5-17. Ἐγχειρισθεὶς οὖν ἐκεῖνος τὴν τῶν κοινῶν οἰκονομίαν, τὰ πλείω κατ' ἐντολὰς δῆθεν διώκει τοῦ Ταρκυνίου. ὡς δ' ἐν πᾶσιν ἐώρα πειθαρχοῦντας αὐτῶ, τοὺς αὐτόχειρας τοῦ Ταρκυνίου πρὸς τὴν γερουσίαν παρήγαγε, διὰ τὴν ἐπιβουλὴν τάχα· ἔτι γὰρ ζῆν ἐκεῖνον προσεποιεῖτο. καὶ οἱ μὲν κατανηφισθέντες ἀπέθανον, οἱ δὲ τοῦ Μαρκίου υἱοὶ φοβηθέντες εἰς Οὐλολούςκους κατέφυγον. κἀκεῖνος τότε τὸν τε θάνατον τοῦ Ταρκυνίου ἐξέφηνε καὶ φανερῶς τῆς βασιλείας ἐπεύληπτο. καὶ πρῶτον μὲν τοὺς τοῦ Ταρκυνίου παῖδας προυβάλλετο ὡς αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν ἐπιτροπεύων, εἶτα πρὸς θεραπείαν τοῦ δήμου ἐτράπετο, ὡς ῥᾶστα μᾶλλον τὸν ὁμίλον ἢ τοὺς εὐπατρίδας ὑποποιησόμενος, χρήματά τε αὐτοῖς ἐδίδου καὶ γῆν ἐκάστω προσένειμε καὶ τοὺς δούλους ἐλευθεροῦσθαι καὶ φυλετεῦεσθαι παρεσκεύασεν. ἀχθομένων δ' ἐπὶ τούτοις τῶν δυνατῶν, ἔταξέ τινα τοὺς ἐλευθερωθέντας τοῖς ἐλευθερώσασι σφᾶς ἀνθυπουργεῖν. ὡς δὲ χαλεπῶς εἶχον οἱ εὐπατρίδαι αὐτῶ, καὶ διεθρόουν ἄλλα τε καὶ ὅτι μηδενὸς αὐτὸν ἐλομένου τὴν ἀρχὴν ἔχει, συναγαγὼν τὸν δῆμον ἐδημηγόρησε· καὶ πολλὰ ἐπαγωγὰ διαλεχθεὶς αὐτῶ οὕτω διέθετο ὡς αὐτίκα πᾶσαν αὐτῶ τὴν βασιλείαν ἐπιψηφίσασθαι. ὁ δὲ αὐτοὺς ἀμειβόμενος ἄλλα τε ἐφιλοτιμήσατο καὶ ἐς τὸ συνέδριόν τινας αὐτῶν ἐνέγραψεν· οἱ πάλαι μὲν ἐν πλείστοις ἦττον ἔφερον τῶν εὐπατριδῶν, τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος, πλὴν τῆς μεσοβασιλείας καὶ τῶν ἱερωσυνῶν, τῶν ἴσων μετεῖχον τοῖς εὐπατρίδαις, καὶ διέφερον ἄνευ τῶν ὑποδημάτων οὐδέν. τοῖς γὰρ εὐπατρίδαις τὰ ὑποδήματα τὰ¹⁶ ἀστικά τῆ¹⁷ τε ἐπαλλαγῆ τῶν ἱμάντων καὶ τῶ τύπῳ τοῦ γράμματος ἐκεκόσμητο, ἴν' ἐκ τούτων δοκοῖεν ἀπὸ τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν τῶν κατ' ἀρχὰς βουλευσάντων κατιέναι. τὸ γράμμα δὲ ῥᾶ φασιν εἶναι, ἢ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑκατὸν ἐκείνων ἀνδρῶν δηλωτικὸν ὃν ἢ ὡς τοῦ τῶν Ῥωμαίων κατάρχον ὀνόματος.¹⁸

Po uhićenju Tarkvinijevih ubojica njegova supruga i Tulije doznali su za urotničku spletku, ali nisu odmah javno objavili da je Tarkvinije mrtav, nego su ga uzeli i njegovali kao da je još živ. K tome su jedno drugome dali vjeru da će Tulije doduše preuzeti vlast, ali će odstupiti s vlasti kad njezini sinovi dosegnu muževnu dob. A kad se mnoštvo strčalo i diglo graju, Tanakvil proviri iz gornje odaje i progovori: „Ne bojte se, moj muž je živ i uskoro će vam se pokazati. Ali da on u miru ozdravi i da uslijed njegove nemoći ne dođe do kakve teškoće u obavljanju javnih poslova, on zasad povjerava upravljanje državom Tuliju.“ Ona tako reče, a oni rado prihvate Tulija jer se činio kao dobar čovjek.

*

Fr. 10. Dion u drugoj knjizi: „... jer su mu se pokoravali u svemu.“⁴⁶

*

Zon. VII, 9, 5-17. Pošto mu je javna uprava tako predana u ruke, većim ju je dijelom provodio naizgled po Tarkvinijevim nalogima. No kad je vidio da mu se u svemu pokoravaju, dao je privesti Tarkvinijeve ubojice u Senat, vjerojatno samo zbog urotništva: pretvarao se, naime, da je Tarkvinije živ. Ovi budu osuđeni i smaknuti, a Marcijevi sinovi u strahu pobjegnu Volscima. On tada javno obznani Tarkvinijevu smrt i otvoreno preuzme kraljevsku vlast. Najprije se skrivao iza Tarkvinijevih sinova, kao tobožnji skrbnik njihove vlasti, a zatim se okrenuo brizi za narod i – svjestan da će lakše pridobiti mnoštvo nego patricije – stao im davati novac i dijeliti zemlju svakom pojedinom, te se spremao osloboditi čak i robove i pribrojiti ih u tribuse. Budući da je to ozlovoljilo ugledne ljude, odredio je da oslobođenici nekako moraju obeštetiti svoje osloboditelje. No kad su se patriciji počeli srditi na nj i stali širiti glasine da između ostalog drži vlast a da ga nitko nije izabrao, sabrao je narod i održao govor. I izgovorivši koješta udvorno, tako ih je pridobio za sebe, da su mu smjesta izglasali potpunu kraljevsku vlast. On im je uzvratilo raznim počastima, a neke među njima upisao je i u Senat. Oni su u početku gotovo u svemu zaostajali za patricijima, no s vremenom su im postale dostupne jednake časti svugdje osim u službi međukralja i u svećeničkim službama, te se ni po čemu nisu razlikovali od onih prvih osim po obući. Naime, patricijima je gradska obuća bila ukrašena svezom remenja i utisnutim slovom, čime se pokazivalo da potječu od prvotnih stotinu muževa koji su vršili senatsku dužnost. Kažu da je posrijedi bilo slovo *rho*, kao znak za broj onih stotinu muževa ili kao prvo slovo rimskoga imena.⁴⁷

Τὸν μὲν οὖν ὄμιλον οὕτως ὁ Τούλλιος ᾠκειώσατο, δείσας δὲ μὴ τις στάσις συμβῆ, τὰ πλεῖστα καὶ ἰσχυρότατα τῶν κοινῶν τοῖς δυνατωτέροις ἐπέτρεψε· καὶ οὕτω σφίσις αὐτοῖς συνεφρόνησαν καὶ τὸ δημόσιον διήγαγον ἄριστα. καὶ πολέμους δὲ τινὰς πρὸς τε τοὺς Οὐιέντας καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς Τυρσηνοὺς ἐπολέμησεν, ἐν οἷς οὐδὲν ἐπράχθη συγγράμματος ἄξιον. τοὺς Λατίνους δ' ἐπὶ μᾶλλον Ῥωμαίοις βουλευθεὶς οἰκειώσασθαι, νεῶν τινα ἐκ χρημάτων κοινῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ κατασκευάσαι ἐπέεικε. καὶ τοῦτον ἀνέθεσαν τῇ Ἀρτέμιδι. περὶ δὲ τῆς νεωκορίας αὐτοῦ διεφέροντο. κἂν τούτῳ Σαβῖνος ἀνὴρ βοῦν ἤγε περικαλλῆ πρὸς τὴν Ῥώμην, ὡς ἐκ τινος χρησιμοῦ θύσων αὐτὴν τῇ Ἀρτέμιδι. ὁ δὲ χρησιμὸς τὸν ἐκείνην θύσαντα ἔλεγε τὴν πατρίδα ἐπαυξήσειν. τοῦτο δὲ τις τῶν Ῥωμαίων μαθὼν προσῆλθεν αὐτῷ καὶ πρότερον εἶπε δεῖν ἐν τῷ ποταμῷ ἀγνισθῆναι, καὶ εἰπὼν ἔπεισε, καὶ πείσας ἔλαβε τὴν βοῦν ὡς φυλάξων, καὶ λαβὼν ἔθυσεν. ἐκφήναντος δὲ τοῦ Σαβῖνου τὸ λόγιον οἱ Λατῖνοι καὶ τῆς τοῦ ἱεροῦ προστασίας τοῖς Ῥωμαίοις ἐξέστησαν καὶ ἐς τᾶλλα ὡς κρείττονας σφῶν ἐτίμων αὐτούς.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· ὁ Τούλλιος δὲ τοῖς Ταρκυνίοις τὰς θυγατέρας συνώκισε, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῖς ἀποδώσειν ἐπαγγειλάμενος ἄλλοτε ἄλλο τι προφασιζόμενος ἀνεβάλλετο. οἱ δὲ οὐδὲν ὑγιὲς ἐφρόνουσιν, ἀλλὰ ἤχθοντο. ὁ δ' ἐν οὐδενὶ λόγῳ τούτους πεποίητο, καὶ τοὺς Ῥωμαίους πρὸς τὸ δημοκρατικὸν ἐνήγε καὶ τὸ ἐλεύθερον. ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπὶ τούτοις ἤσχαλλον οἱ Ταρκύνιοι. ἀλλ' ὁ μὲν νεώτερος, κἂν ἐχαλέπαιεν, ἔφερεν, τῷ δὲ τῷ χρόνῳ προήκοντι οὐκέτι τοῦ Τουλλίου ἐδόκει ἀνέχεσθαι. ἐπεὶ δὲ μὴ συνευδοκοῦσαν εὗρισκε τὴν γυναῖκα καὶ τὸν ὁμαίμονα, αὐτὸς μὲν τὴν γυναῖκα, τὸν δ' ἀδελφὸν διὰ τῆς γυναικὸς ἐκείνου φαρμάκοις διέφθειρε, καὶ συναφθεὶς τῇ συνεύνῳ τοῦ ἀδελφοῦ τῷ Τουλλίῳ σὺν αὐτῇ ἐπεβούλευε. καὶ πολλοὺς τῶν τε βουλευτῶν καὶ τῶν εὐπατριδῶν αἰτίας ἔχοντας κατὰ τοῦ Τουλλίου πείσας συνάρασθαι οἱ, ἐξαπινάϊως μετ' αὐτῶν εἰς τὸ συνέδριον παραγέγονεν, ἐπομένης αὐτῷ καὶ τῆς γυναικὸς Τουλλίας· καὶ πολλὰ μὲν εἶπε τῆς τοῦ πατρὸς ἀξίας τοὺς παρόντας ἀναμνήσκων, πολλὰ δ' ἀπέσκωψε πρὸς τὸν Τούλλιον. ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ταῦτα μαθὼν ἐπέστη σπουδῆ, καὶ τι δὴ καὶ ἐφθέγγετο, συνήρπασεν αὐτὸν καὶ ἐξάρας ὥστε κατὰ τῶν πρὸ τοῦ βουλευτηρίου ἀναβαθμῶν. καὶ ὁ μὲν, ταραχθεὶς πρὸς τὴν τοῦ Ταρκυνίου τόλμαν καὶ ὅτι οὐδέ τις αὐτῷ ἐπεκούρησεν, οὐτ' εἶπεν ἔτι οὐδὲν οὐτ' ἐποίησε· Ταρκύνιος δὲ τὴν τε βασιλείαν εὐθύς παρὰ τῆς βουλῆς ἔλαβε καὶ πέμψας τινὰς τὸν Τούλλιον κομιζόμενον οἴκαδε διεχρήσατο. ἡ δὲ θυγάτηρ ἐκείνου ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τὸν ἄνδρα καταφιλήσασα καὶ βασιλέα προσαγορεύσασα καὶ ἀπιούσα πρὸς τὰ βασίλεια τὸ ὄχημα κατὰ τοῦ νεκροῦ τοῦ πατρὸς ὡς εἶχεν ἐπήλασεν.

Tulije je, dakle, tako ovladao mnoštvom, no strahujući od izbijanja kakva prevrata, najveći i najznatniji dio državnih poslova povjerio je uglednijim ljudima. I tako su pristali jedni uz druge i vrlo dobro vršili javne dužnosti. Poveo je ratove protiv žitelja Veja i svih Etruščana, u kojima nije postignuto ništa vrijedno zapisa. Obuzet željom da na rimsku stranu pridobije što više Latina, nagovorio ih je da o zajedničkom trošku podignu svetište u Rimu. I posvetili su ga Dijani. Međutim, počnu se razilaziti oko njegova održavanja. U to vrijeme neki je Sabinjanin doveo u Rim prekrasnu kravu da je žrtvuje Dijani u skladu s nekim proročanstvom. A proročanstvo je tvrdilo da će onaj tko je žrtvuje uvećati domovinu. Kad je jedan Rimljanin to doznao, pristupi ovomu, reče mu da se najprije mora očistiti u rijeci i tim ga riječima nagovori. Pošto ga tako uvjeri, prihvati kravu na čuvanje i uzevši je, prinese je za žrtvu. Sabinjanin obznani proročanstvo, pa Latini ustupe čuvanje svetišta Rimljanima te ih stanu i inače poštovati dajući im prvenstvo.

To se tako dogodilo, a Tulije je dao svoje kćeri Tarkvinijevcima za žene i, premda je javno izjavio da će im vratiti kraljevsku vlast, otezao je služeći se sad jednim, sad drugim izgovorom. Oni to nisu dobro podnosili, već ih je obuzimala gorčina. Ali on uopće nije mario za njih, a Rimljane je privodio k vladavini naroda i slobodi, zbog čega su Tarkvinijevci još više negodovali. Mlađi je brat, premda zovoljan, to još nekako podnosio, no stariji je odlučio da više neće trpjeti Tulija.⁴⁸ Kad je otkrio da ne dijeli mišljenje ni sa suprugom ni s bratom, smaknuo ih je: suprugu osobno, brata otrovom uz pomoć njegove žene, a onda je bratovu suprugu uzeo za ženu i s njom krenuo raditi Tuliju o glavi. Nagovorivši mnoge senatore i patricije koji su imali nešto protiv Tulija neka mu se pridruže, iznenada je s njima nahrupio u Senat, a slijedila ga je supruga Tulija. Mnogim je riječima dozivao u pamet prisutnima dostojanstvo svojeg oca⁴⁹ i mnogim se porugama nabacivao na Tulija. Kad je ovaj to doznao, hitro dojuri onamo, nešto čak i prozbori, ali ga Tarkvinije zgrabi, podigne uvis i gurne niza stubište pred vijećnicom. Izvan sebe zbog Tarkvinijeve drskosti i jer mu nitko nije pritekao u pomoć, ništa nije izjavio ni poduzeo. Tarkvinije smjesta od Senata preuzme kraljevsku vlast pa pošalje svoje ljude i oni ubiju Tulija na povratku kući. Tulijeva kći izljubi muža u vijećnici i oslovi ga kao kralja te putem na kraljevski dvor potjera kola preko trupla svojeg oca koje je ondje ležalo.

Fr. 11 Δίωνος βιβλίον β „καὶ τὸν ἀδελφόν, ὅτι μὴ συνήρετο, λάθρα διὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ φαρμάκοις ἐξειργάσατο.“ Bekk. Anecd. p. 139, 17.

ὅτι ὁ Ταρκύνιος, ἐπεὶ ἰκανῶς ὡς καὶ ἀκόντων τυραννήσων παρεσκευάσατο, τοὺς δυνατωτάτους πρῶτον μὲν τῶν βουλευτῶν, ἔπειτα καὶ τῶν ἄλλων συλλαμβάνων, πολλοὺς μὲν φανερῶς, οἷς γε αἰτίαν τινὰ εὐπρεπῆ ἐπενεγεῖν ἐδύνατο, πολλοὺς δὲ καὶ λάθρα ἀπεκτίνυε, καὶ τινὰς ὑπερώριζεν. οὐ γὰρ ὅτι τὸν Τούλλιον τινες αὐτῶν μᾶλλον ἢ ἐκεῖνον ἠγάπησαν, οὐδ' ὅτι γένη καὶ πλούτους ἢ καὶ φρόνημα εἶχον, ἀνδρεία τε ἐπιφανεῖ ἢ καὶ σοφία διαπρεπεῖ ἐχρῶντο, τοὺς μὲν ἀμυνόμενος τοὺς δὲ προκαταλαμβάνων, φθόνῳ τε καὶ ὑποψίᾳ ἅμα μίσους ἐκ τοῦ μὴ ὁμοίητους ἔφθειρεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάνυ φίλους πρὸς τε τὴν μοναρχίαν οἱ σπουδάσαντας οὐδὲν ἤττον τῶν ἐτέρων ἀπώλλυεν; νομίζων σφᾶς ὑπὸ τε τῆς θρασύτητος καὶ ὑπὸ τῆς νεωτεροποιίας, ὑφ' ἧς ἑαυτῶ τὴν ἀρχὴν συγκατέπραξαν, κἂν ἄλλῳ τινὶ αὐτὴν δοῦναι. κακὸν τούτου τὸ κράτιστον τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἰπάδος ἀπανάλωσεν, οὐδ' ἀντικαθίστη τὸ παράπαν ἐς αὐτοὺς ἀντὶ τῶν ἀπολλυμένων οὐδένα: μισεῖσθαι τε¹⁹ γὰρ ὑπὸ παντὸς τοῦ δήμου ἐπίστευε, καὶ τὰ τέλη ἐκεῖνα ἀσθενέστατα ἐκ τῆς ὀλιγανθρωπίας ποιῆσαι ἐπεθύμει. καὶ τὴν γε γερουσίαν καὶ καταλύσαι παντελῶς ἐπεχείρησεν, πᾶν ἄθροισμα ἀνθρώπων, ἄλλως τε καὶ ἐπιλέκτων καὶ πρόσχημα προστατείας τινὸς ἀπὸ παλαιοῦ ἐχόντων, πολεμιώτατον τυράννω²⁰ νομίζων εἶναι. δεῖσας δὲ μὴ πῶς οἱ τὸ πλῆθος ἢ καὶ αὐτοὶ οἱ δορυφόροι, οἷά που πολῖται ὄντες, ἀγανακτήσει τοῦ τὴν πολιτείαν σφῶν μεθίστασθαι ἐπαναστῶσιν, ἐκ μὲν τοῦ προφανοῦς οὐκ ἐποίησε τοῦτο, ἐν τρόπῳ δὲ τινὶ ἐπιτηδεῖω καὶ πάνυ αὐτὸ²¹ κατέπραξεν. οὔτε γὰρ ἀντεισηγεν ἐς αὐτὴν οὐδένα, οὔτε τοῖς καταλοίποις λόγου τι ἄξιον ἐπεκοῖνου. συνεκάλει μὲν γὰρ αὐτούς, οὐ μὴν ὥστε καὶ συνδιοικεῖν τι τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο πρὸς τε τὸν ἔλεγχον τῆς ὀλιγότητός σφῶν καὶ διὰ τοῦτο καὶ ταπεινότητα καὶ καταφρόνησιν ἐξεπίτηδες ἐποίησε. τὰ δὲ δὴ πλεῖστα καθ' ἑαυτὸν ἢ καὶ μετὰ τῶν υἱέων, τοῦτο μὲν ὅπως μηδεὶς τῶν ἄλλων μηδὲν δύναιτο, τοῦτο δὲ καὶ κατοκνῶν δημοσιεύειν ἐν οἷς ἐκακούργει, ἔπραττεν. δυσπρόσοδος τε καὶ δυσπροσήγορος ἦν, καὶ τῇ ὑπεροψίᾳ τῇ τε ὠμότητι τοσαύτη πρὸς πάντας ὁμοίως ἐχρῆτο ὥστε καὶ Ὑπερήφανος ἀπ' αὐτῶν ἐπικληθῆναι. τὰ τε γὰρ ἄλλα καὶ αὐτὸς καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ τυραννικώτερον ἔπραττον, καὶ ποτε τῶν²² πολιτῶν τινὰς ἐν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐν τοῖς τοῦ δήμου ὄμμασι σταυροῖς τε γυμνοὺς προσέδησεν καὶ ῥάβδοις αἰκισάμενος ἀπέκτεινεν. καὶ τοῦθ' ὑπ' ἐκείνου τότε ἐξευρεθὲν καὶ πολλάκις ἐγένετο. V. 6 (p. 573)

Fr. 11. U Dionovoj Drugoj knjizi: “A brata je, jer mu se nije htio pridružiti, u tajnosti preko njegove supruge smaknuo otrovom.”⁵⁰

Kad se unatoč njihovu neslaganju dovoljno pripremio za samovladu,⁵¹ Tarkvinije je najprije dao uhititi najuglednije senatore, a malo zatim i ostale. Mnoge je javno smaknuo – one protiv kojih je mogao iznijeti kakvu zgodnu tužbu – mnoge opet potajno, a neke je prognao. Nije ih upropastio (jedne u obrani, druge iz opreza) jer su neki od njih više voljeli Tulija nego njega, ili jer su bili dobra roda, imućni ili razboriti, ili zato što su pokazivali očitu hrabrost ili dojmljivu mudrost, ili iz zavisti i sumnje da ga mrze jer su različite čudi, nego je ništa manje od ostalih smicao čak i prijatelje koji su mu pomogli pri dolasku na vlast. Smatrao je, naime, da oni svoju odvažnost i spremnost na prevrat, čime su mu priskrbili vlast, mogu dati na raspolaganje i nekom drugom. Zbog toga je pogubio najbolji dio senatorskog i viteškog staleža te nikoga nije postavio na te položaje umjesto nastradalih.⁵² vjerovao je da ga sav narod mrzi i nastojao je uslijed manjka ljudstva što više oslabiti te službe. Štoviše, pokušao je sasvim ukinuti Senat držeći da je svaki skup ljudi, poglavito biranih i onih koji od davnine uživaju određeni ugled, krajnje neprijateljski nastrojen prema vladaru. Strahujući da se ljudi iz puka ili sami tjelesni stražari – tà i oni su građani – ne pobune iz ljutnje zbog promjene ustava, to ipak nije učinio otvoreno, ali je najzad sproveo svoje na drugi prikladan način. Niti je ikoga uveo u Senat, niti je s preostalim članovima dijelio išta vrijedno spomena. Sazivao ih je, doduše, ali ne da zajedno uređuju kakav nužan posao, već je i sâmo to sazivanje služilo kao dokaz njihova neznatna broja, čime ih je hotimice nastojao poniziti i obezvrijediti. Poslove je najvećim dijelom obavljao sam ili sa sinovima, dijelom zato da nitko drugi ne stekne kakvu moć, a dijelom jer se ustručavao javno obznanjivati svoja zlodjela. Bio je teško pristupačan i odbojan za razgovor i pokazivao je toliki prezir i okrutnost jednako prema svima, da su ga prozvali Oholim. Povrh ostalih nadasve silničkih djela što su ih počinili on i njegovi sinovi, jednom je na Forumu pred očima naroda dao razodjenuti neke građane te ih privezati za debla i nasmrt ih izudarati šibama. I taj način kažnjavanja, što ga je on tom prilikom smislio, često se primjenjivao.

Zon. VII, 10, 1-11. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Τούλλιος ἤρξε καὶ οὕτως ἀπέθανε βασιλεύσας τέσσαρας ἐνιαυτοὺς ἐπὶ τεσσαράκοντα, ὁ Ταρκύνιος δὲ τὴν βασιλείαν παρειληφώς δορυφόρους κατὰ Ῥωμόλον ἑαυτῷ περιέστησεν, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν αὐτοῖς καὶ οἰκουρῶν καὶ ἀγοράζων ἐκέχρητο. ἐξ ὧν γὰρ αὐτὸς εἰς τὸν κηδεστήν καὶ ἡ γυνὴ πρὸς τὸν πατέρα ἐποίησαν, καὶ τοὺς λοιποὺς ἐδεδίδεσαν. ἐπεὶ δὲ ὡς τυραννήσων παρεσκευάσατο, τοὺς δυνατωτάτους τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν ἄλλων συλλαμβάνων ἐκτίννυεν, οἷς μὲν αἰτίαν εἶχεν ἐπενεγκεῖν φανερώς ἀναιρῶν, οὓς δὲ λάθρα· ἐνίοις δὲ γε καὶ ὑπερώριζεν. οὐ γὰρ τοὺς τῷ Τουλλίῳ προσκειμένους μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρὸς τὴν μοναρχίαν συναραμένους αὐτῷ προσαπώλλυε, καὶ οὕτω τὸ κράτιστον τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἰππάδος ἀνάλωσε. μισεῖσθαι τε ὑπὸ παντὸς τοῦ δήμου ἐπίστευε· διὸ οὐ δὲ ἀντικαθίστη τὸ παράπαν ἀντὶ τῶν ἀπολλυμένων τινάς, ἀλλὰ καὶ τὴν γερουσίαν καταλῦσαι παντελῶς ἐπιχειρήσας οὔτε ἀντεισηγεν ἐς αὐτὴν οὐδένα οὔτε τοῖς οὓσιν ἐπεκύνει τι λόγου ἄξιον. συνεκάλει μὲν γὰρ αὐτούς, οὐ μὴν ὥστε τι τῶν ἀναγκαίων συνδιοικεῖν, ἀλλ' ἵνα δήλη αὐτῶν ἡ βραχύτης γίνοιτο ἅπασι, κάντεῦθεν καταφρονοῖντο· τὰ δὲ πλεῖστα καθ' ἑαυτὸν ἢ καὶ μετὰ τῶν υἱέων ἔπραττε. δυσπρόσιτός τε καὶ δυσπροσήγορος ἦν, καὶ τῇ ὑπεροψίᾳ καὶ τῇ ὀμότητι ὁμοίως ἐχρήτη πρὸς ἅπαντας, καὶ τυραννικώτερον αὐτὸς τε καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ προσεφέροντο ἅπασι. διὰ ταῦτα δὲ καὶ τοὺς δορυφόρους ὑπόπτους ἔχων, ἐκ τῶν Λατίνων προσηταιρίσατο δορυφορικόν, καὶ ἐς τὰς τῶν Ῥωμαίων τάξεις Λατίνους ἐνέμιξεν, ἵνα οἱ μὲν Λατῖνοι ἰσομοιρίας τοῖς Ῥωμαίοις τυχόντες εὖνοιαν αὐτῷ ἐντεῦθεν ὀφείλωσι, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἦττον ἐκφοβῶσιν αὐτόν, μηκέτι κατὰ σφᾶς ὄντες, ἀλλὰ τοῖς Λατίνοις συνοπλιτεύοντες.

Γαουίνοις δὲ μάχην συνήψε, καὶ κακῶς μὲν ἠγωνίσατο, δόλω δὲ αὐτοὺς ἐχειρώσατο. αὐτομολῆσαι γὰρ αὐτοῖς Σέξτω ὑπέθετο τῷ υἱῷ· ἵνα δ' εὐπρόσωπος αὐτῷ τῆς αὐτομολίας πρόφασις γένηται, ἐκεῖνος μὲν τὸν πατέρα φανερώς ὡς τύραννον καὶ παράσπονδον ἐλοιδόρησεν, ὁ δὲ τὸν υἱὸν ἐμαστίγωσέ τε καὶ ἀντημύνατο. εἶτα κατὰ συνθήκας πρὸς Γαουίνους ἐψευδαυτομόλησε, χρήματά τε καὶ ἐταίρους παρειληφώς. οἱ δὲ, πιστεύσαντες τῇ σκηνῇ διὰ τε τὴν τοῦ Ταρκύνιου ὀμότητα καὶ ὅτι καὶ τότε πολλὰ καὶ ἀληθῆ τὸν πατέρα ἐκακηγόρει κάντεῦθεν ἐκπεπολεμῶσθαι αὐτῷ ἐδόκει, ἐδέξαντό τε αὐτόν ἀσμενέστατα καὶ τινὰς ἐπελεύσεις κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς χώρας σὺν αὐτῷ ἐποίησαντο καὶ οὐ μετρίως αὐτῇ ἐλυμήναντο. διὰ ταῦτα γοῦν, καὶ ὅτι χρήματα ἰδίᾳ τέ τισι παρεῖχε καὶ ἐς τὸ κοινὸν ἀνήλισκε δαυιλῶς, ἠρέθη παρ' αὐτῶν στρατηγὸς καὶ τὴν τῶν πολιτικῶν ἐν αὐτοῖς πραγμάτων ἐπετρέπη διοίκησιν. ἐπὶ τούτοις λάθρα πέμψας τινὰ τὰ συμβάντα τε ἐγνώρισε τῷ πατρὶ καὶ πρὸς τὸ μέλλον γνώμην ἤτησεν ἐξ αὐτοῦ. ὁ δὲ εἶπε μὲν τῷ πεμφθέντι οὐδέν, ἵνα μὴ ἴσως γνωσθεὶς ἐκὼν τι ἢ ἄκων ἐξείποι, εἰς δὲ κῆπον εἰσαγαγὼν αὐτόν, ἐν ᾧ μήκωνες ἦσαν, τὰς κωδύας αὐτῶν τὰς ὑπερεχούσας ῥάβδῳ κατέκλασε καὶ εἰς γῆν κατεστόρεσε, καὶ οὕτω τὸν ἀγγελιαφόρον ἀπέπεμψε. καὶ ὁ μὲν τὸ πραχθὲν τῷ Σέξτῳ ἀπήγγειλεν, ἀσυνέτως ἔχων τῆς πράξεως, ὁ δὲ τὸν νοῦν συνήκε τῆς ὑποθέσεως, καὶ τοὺς ἀξιολογώτερος τῶν Γαουίνων τοὺς μὲν λάθρα φαρμάκοις διέφθειρε, τοὺς δὲ διὰ τινῶν δῆθεν ληστῶν, ἄλλους δὲ καὶ ἐκ δικαστηρίων ἀπέκτεινε, συκοφαντίας κατ' αὐτῶν πρὸς τὸν πατέρα προδοσίας πλαττόμενος.

Zon. VII, 10, 1-11. Tako je, dakle, vladao Tulije i tako je umro poslije četrdeset i četiri godine kraljevanja. Preuzevši kraljevsku vlast, po uzoru na Romula Tarkvinije se okružio tjelesnim stražarima i upošljavao ih je danju i noću, u kući i na Forumu. Naime, on sam i supruga strahovali su od ostalih zbog svega što su učinili, on svojem tastu, a ona svojem ocu. Pošto je obavio pripreme za uspostavu samovlade, pohvatao je između ostalih najuglednije senatore i uzeo ih smicati, jedne – protiv kojih je mogao podići tužbu – javno, druge u tajnosti, a neke je i prognao. Odveo je u propast ne samo Tulijeve pristalice, nego i vlastite suradnike koji su mu priskrbili kraljevsku vlast i tako je uništio najbolji dio senatorskog i viteškog staleža. Vjerovao je da ga sav narod mrzi. Stoga stradale uopće nije zamijenio novim ljudima, nego je čak pokušao sasvim ukinuti Senat i niti je koga uveo u nj, niti je s postojećim senatorima dijelio išta vrijedno spomena. Sazivao ih je, ali ne da zajedno uređuju štogod važno, već kako bi svima pokazao njihovu beznačajnost i time ih izvrnuo preziru. Poslove je najvećim dijelom obavljao sam ili sa sinovima. Bio je nepristupačan i odbojan za razgovor. Spram svakoga je gajio isti prezir i surovost, te su se i on i njegovi sinovi odnosili odveć samovoljno prema svima. Stoga je, nepovjerljiv čak i prema tjelesnoj straži, dao u taj odred unovačiti dio Latina, a Latine je priključio i rimskim četama, da mu budu dužnici jer im je udijelio prava jednaka Rimljanima, ali i kako bi manje strahovao od Rimljana sada kad pod oružjem nisu više sami, nego u društvu s Latinima.⁵³

Ušao je u sukob sa žiteljima Gabija i ljuto se borio, no savladao ih je na prijevazu. Naime, predložio je svojem sinu Sekstu neka prebjegne k njima. Ne bi li dobio zgodan izgovor za odmetništvo, ovaj uputi javni prijekor ocu za silništvo i gaženje saveza, a otac dade išibati sina i obrani se. Uzevši sa sobom novac i drugove, Sekst se potom po dogovoru tobože odmetne Gabinjanima. Oni povjeruju toj predstavi zbog poznate Tarkvinijeve okrutnosti i zato što su sinove pogrde bile brojne i utemeljene, zbog čega se činilo da je zavađen s ocem, pa ga vrlo srdačno prime i zajedno s njime više puta navaljivahu na rimski teritorij i nešteditice ga opustoše. Zacijelo zbog toga, ali i zato što je pojedincima privatno davao novac i izdašno trošio u javne svrhe, izaberu ga za vojskovođu i povjere mu na upravu svoje državne poslove. Sekst zatim u tajnosti pošalje nekog čovjeka ocu da ga upozna s tamošnjim prilikama i priupita ga što im je ubuduće činiti. Otac ništa ne kaza izaslaniku da možda ovaj, otkriju li ga, ne razglasi štogod svjesno ili nehotice, već ga uvede u vrt zasađen makovima pa stane štapom odsijecati cvjetove najviših makova, baci ih na zemlju i tako otposla glasonošu. Ovaj izvijesti Seksta o tom činu premda nije shvaćao njegovo značenje.⁵⁴ Sekst razabere smisao postupka pa stane smicati uglednije Gabinjane, jedne potajno otrovom, druge preko tobožnjih razbojnika, a treće ubije temeljem presude, lažno ih optužujući za izdaju u korist svojeg oca.

*

Δίων ἐν β βιβλίῳ „τὸν γὰρ πατέρα πολλὰ καὶ ἄτοπα ὡς καὶ τυραννοῦντα καὶ παρασπονδοῦντα φανερῶς ἐκ συνθήκης λαιδορήσας.“ Bekk. Anecd. p. 155, 1.

*

Zon. VII, 10, 12. Καὶ ὁ Σέξτος οὖν οὕτω τοὺς Γαουίνους μετῆλθε, καὶ τοὺς μὲν κρείττους ἀπώλλυε, τῷ πλήθει δὲ τὰ σφῶν διένειμε χρήματα. καὶ μετὰ τοῦτο τῶν μὲν διαφθαρέντων ἤδη, τῶν δὲ λοιπῶν ἠπατημένων καὶ πάντα πιστευόντων αὐτῷ, μετὰ τῶν αἰχμαλώτων Ῥωμαίων καὶ τῶν αὐτομόλων, οὓς πολλοὺς διὰ τοῦτο συνήθροισε, κατέσχε τὴν πόλιν καὶ τῷ πατρὶ παραδέδωκε. καὶ ὅς ἐκείνης τῷ υἱῷ παρεχώρησεν, αὐτὸς δὲ πρὸς ἄλλα ἐπολέμησεν ἔθνη.

VII, 11. Τοὺς δὲ τῆς Σιβύλλης χρησμοὺς Ῥωμαῖοις καὶ ἄκων προσεποιήσατο. γυνὴ γάρ τις θεόμαντις, ἦν Σίβυλλαν ὠνόμαζον, ἐς τὴν Ῥώμην ἐλήλυθε βιβλία τρία ἢ ἑννέα φέρουσα, καὶ ταῦτα πρίασθαι τῷ Ταρκυνίῳ ἐδίδου καὶ τὴν τιμὴν τῶν βιβλίων ὠρίσατο. ἐκείνου δὲ μὴ προσεσηκόςτος αὐτῆ, τὸ ἐν ἢ τὰ τρία τῶν βιβλίων κατέκαυσεν. ὡς δ' αὐθις ὠλιγώρει αὐτῆς ὁ Ταρκύνιος, κάκ τῶν λοιπῶν ὁμοίως διέφθειρε. μελλούσης δὲ καὶ τὰ ἔτι λοιπὰ καταφλέξειν, ἠνάγκασαν αὐτὸν οἱ οἰωνισταὶ τὰ γοῦν σωζόμενα πρίασθαι. καὶ ὠνήσατο ταῦτα ὅσου τὰ πάντα κτήσασθαι ἔμελλε, καὶ δύο βουλευταῖς ἀνδράσι φυλάσσειν παρέδωκεν. ὡς δ' οὐ πάνυ τῶν γεγραμμένων συνίεσαν, εἰς τὴν Ἑλλάδα στείλαντες δύο ἄνδρας ἐκεῖθεν μισθοῦ ἤγαγον τοὺς ἀναγνωσομένους ταῦτα καὶ ἐρμηνεύσοντας. οἱ δὲ περίοικοι μαθεῖν ἐθέλησαντες ὅ τι ποτὲ τὸ διὰ τῶν βιβλίων εἶη δηλούμενον, τὸν ἕτερον τῶν φυλασσόντων αὐτὰ Μάρκον Ἀκίλλιον χρήμασιν ἀναπέισαντες μετεγράψαντό τινα. γνωσθέντος δὲ τοῦ ἔργου ὁ Μάρκος βύρσαις δύο συρραφείσαις ἐμβληθεὶς κατεποντώθη, ὃ ἐξ ἐκείνου μετέπειτα κατὰ τῶν πατροκτόνων ἐπεκράτησε γίνεσθαι, ἵνα μήτε ἡ γῆ μήτε τὸ ὕδωρ μήτε ὁ ἥλιος μιανθῆ αὐτοῦ θνήσκοντος.

Τὸν δὲ νεῶν τὸν ἐν τῷ Ταρπηίῳ ὄρει κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς εὐχὴν ᾠκοδόμει. τῆς δὲ γῆς εἰς τὴν τῶν θεμελίων καταβολὴν ἀναρρηγνυμένης, ἀνδρὸς νεοθηῆτος κεφαλὴ ἀνεφάνη ἔναιμος ἔτι. ἔπεμψαν οὖν Ῥωμαῖοι πρὸς ἄνδρα Τυρσηνὸν τερατοσκόπον ἐρωτῶντες τὸ διὰ τοῦ φανέντος δηλούμενον. ὁ δὲ τὸ σημεῖον εἰς τὴν Τυρσηνίδα μεταθεῖναι μηχανησάμενος, διάγραμμα ἐπὶ τῆς γῆς ἐποίησατο, καὶ εἰς αὐτὸ τὴν τε τῆς Ῥώμης θέσιν ἐντείνας καὶ τὸ Ταρπηῖον ὄρος, ἔμελλε τοὺς πρέσβεις ἀνερέσθαι “ἢ Ῥώμη αὕτη ἐστί; τὸ ὄρος τοῦτό ἐστιν; ἢ κεφαλὴ ἐνταῦθα εὐρέθη;” ἴν' ἐκείνων μηδὲν ὑποτοψηάντων καὶ συμφησάντων ἢ δύναμις τοῦ σημείου εἰς τὸ χωρίον ἐν ᾧ διεγέγραπτο μετασταίη. καὶ ὁ μὲν ταῦτα ἐτεχνάσατο, οἱ δὲ πρέσβεις παρὰ τοῦ υἱέος ἐκείνου μαθόντες τὸ τέχνασμα, ἐρωτῶμενοι “οὐκ ἐνταῦθα” εἶπον “οἰκεῖται ἢ Ῥώμη, ἀλλ' ἐν τῷ Λατίῳ, καὶ τὸ ὄρος ἐν τῇ Ῥωμαίων ἐστί, καὶ ἡ κεφαλὴ ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ εὐρέθη.” οὕτω δὲ τῷ τερατοσκόπῳ

*

Dion u drugoj knjizi: “Mnogim neumjesnim riječima javno je izgrdio oca kao silnika i kršitelja dogovora.”

*

Zon. VII, 10, 12. Sekst se dakle ovako obračunao s Gabinjanima: uglednike je dao pogubiti, a njihov novac podijelio je mnoštvu. Poslije toga, pošto su jedni već bili uništeni, a preostali obmanuti i potpuno se pouzdali u nj, uz pomoć zarobljenih Rimljana i prebjegâ, koje je u tu svrhu u velikom broju okupio, zauzeo je grad i predao ga ocu. Ovaj ga, pak, prepusti sinu, a sam krene u rat s drugim narodima.

VII, 11. Rimljanima je, makar nevoljko, priskrbio Sibilina proročanstva. Neka naime žena, nadahnuta od boga, a zvali su je Sibila, pristigla je u Rim noseći tri ili devet knjiga.⁵⁵ Utvrdila je njihovu cijenu i nudila ih Tarkviniju na prodaju. On nije obraćao pozornost na nju, pa je spalila jednu ili tri knjige. Kako Tarkvinije i dalje nije mario za nju, uzela je na jednak način uništavati i dio preostalih. Kad je naumila spaliti i ono što je još preostalo, auguri ga primoraju da kupi makar sačuvane dijelove. Otkupio ih je za svotu kojom je mogao pribaviti sve knjige i predao ih je na čuvanje dvojici senatora. Budući da oni nisu sasvim razumjeli spis, otputuju u Grčku te unajme i dovedu odande dva muškarca da ga pročitaju i protumače. Okolni žitelji, u želji da doznaju što je uopće izloženo u knjigama, pridobiju novcem jednoga od dvojice čuvarâ, Marka Acilija, i nešto prepisu. Kad se stvar doznala, Marka stave u dvije sašivene kože i bace ga u more – otada nadalje ta je kazna vrijedila za ocubojice – da se ni zemlja, ni voda, ni sunce ne okaljaju po njegovoj smrti.

A Tarkvinije je u skladu s očevim zavjetom počeo graditi hram na Tarpejskom brežuljku.⁵⁶ Dok su kopali zemlju za polaganje temelja, pojavila se glava netom preminula muškarca, još oblivena krvlju. Rimljani stoga pošalju izaslanike čovjeku Etruščaninu, tumaču znamenja, s pitanjem što ima značiti ova pojava.⁵⁷ On međutim dođe na zamisao da se znamenje primijeni na Etruriju, pa načini na zemlji geometrijski lik i ucrtu u nj položaj Rima i Tarpejskog brežuljka. Kanio je upitati poslanike: “Je li ovo Rim? Je li to brežuljak? Je li ondje pronađena glava?”, ne bi li, u slučaju da ništa ne posumnjaju i povlade mu, moć znamenja prešla na mjesto na kojem je to bio nacrtao. Skovao je takav plan, ali poslanici doznaju za tu smicalicu od njegova sina te na upit rekoše: “Rim ne leži tu, nego u Laciju. Brežuljak se nalazi u Rimu, a glava je pronađena na tom brežuljku.” Pošto je tako

διακρουσθέντος τοῦ μηχανήματος πᾶσαν ἐκεῖνοι τὴν ἀλήθειαν ἔμαθον καὶ τοῖς πολίταις ἀνήγγειλαν ὅτι κράτιστοι ἔσονται καὶ πλείστων ἄρξουσιν. ἐλπίς οὖν κακῆς τούτου αὐτοῖς προσεγένετο. κἀντεῦθεν τὸ ὄρος μετωνομάσθη παρ' αὐτῶν Καπιτώλιον· καπὶτα γὰρ τῆ Ῥωμαίων διαλέκτῳ ἡ κεφαλὴ ὀνομάζεται.

Δεθθεὶς δὲ χρημάτων εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ ὁ Ταρκύνιος Ἀρδεάταις ἐπήνεγκε πόλεμον· ὅθεν οὔτε χρήματα προσεκλήσατο καὶ τῆς βασιλείας ἐξέπεσε. γεγόνασι δ' αὐτῷ καὶ σημεῖα τινὰ δηλωτικὰ τῆς ἐκπτώσεως. ἐκ τε γὰρ τοῦ κήπου αὐτοῦ γῦπες νεοσσούς ἐξήλασαν ἀετῶν, καὶ ἐξ ἀνδρῶνος, ἐν ᾧ συνειστιάτο φίλοις, ὄφις μέγας ἐπιφανεὶς αὐτὸν τε καὶ τοὺς συσσίτους ἐξέβαλε. διὰ τοιαῦτα ἐς Δελφοὺς Τίτον τε καὶ Ἀρροῦντα τοὺς υἱοὺς ἔπεμψε. τοῦ δὲ Απόλλωνος χρήσαντος τότε τῆς ἀρχῆς ἐκπεσεῖσθαι αὐτὸν ὅτε κύων φωνῆ ἀνθρωπίνῃ χρήσαιτο, ἀγαθαῖς ἐλπίσιν ἠώρητο, μὴ οἰηθεὶς ποτε γενέσθαι τὸ μάντευμα. Ἦν δὲ Λούκιος Ἰούνιος ἀδελφῆς τοῦ Ταρκυνίου υἱός, οὗ τὸν πατέρα καὶ τὸν ἀδελφὸν ὁ Ταρκύνιος ἔκτεινεν. οὗτος οὖν καὶ περὶ ἑαυτῷ δεδοικῶς μωρίαν προσεποιήσατο, ταύτην ἑαυτοῦ προστησάμενος σώτειραν· διὸ καὶ Βροῦτος ἐπεκλήθη· τοὺς γὰρ εὐήθεις οὕτω τοῖς Λατίνοις ἔθος καλεῖν. πλαττόμενος οὖν τὸν μωραίνοντα, τοῖς τοῦ Ταρκυνίου παισὶν εἰς Δελφοὺς ἀπιούσιν συμπαρελήφθη ὡς ἄθυρμα. ὁ δὲ καὶ ἀνάθημα φέρειν ἔλεγε τῷ θεῷ· τὸ δ' ἦν βάκτρον τι μηδὲν ἐκ τοῦ φαινομένου ἔχον χρηστόν, ὅθεν καὶ ἐπὶ τούτῳ ὠφλίσκενε γέλωτα. τὸ δ' ἦν οἶον εἰκῶν τις τῆς κατ' αὐτὸν προσποιήσεως· κοιλάνας γὰρ αὐτὸ λάθρα χρυσίον ἐνέχεεν, ἐνδεικνύμενος δι' αὐτοῦ ὡς καὶ τὸ φρόνημα αὐτῷ τῷ τῆς μωρίας ἀτίμῳ σῶφον καὶ ἔντιμον κατακρύπτεται. ἐρομένων δὲ τῶν Ταρκυνίου υἱῶν τίς τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς διαδέξεται, ἔχρησεν ὁ θεὸς τὸν πρῶτον τὴν μητέρα φιλήσαντα τὸ κράτος ἔξειν. καὶ συνεὶς ὁ Βροῦτος ὡς τυχαίως καταπεσὼν τὴν γῆν κατεφίλησεν, αὐτὴν μητέρα πάντων ὑπάρχειν κρίνας ὀρθῶς.

Οὗτος ὁ Βροῦτος τοὺς Ταρκυνίους κατέλυσεν, αἰτίαν τὸ περὶ τὴν Λουκρητιαν συμβεβηκὸς προστησάμενος, καὶ ἄλλως μισουμένους παρὰ πάντων διὰ τὸ τυραννικόν τε καὶ βίαιον. ἡ δὲ Λουκρητία θυγάτηρ μὲν ἦν Λουκρητίου Σπουρίου, ἀνδρὸς τῶν τῆς συγκλήτου ἐνός, γαμετὴ δὲ Κολλατίνου Ταρκυνίου τῶν ἐπιφανῶν, ἐπὶ τε κάλλει καὶ σωφροσύνῃ τυγχάνουσα περιβόητος. ταύτην Σέξτος ὁ τοῦ Ταρκυνίου υἱὸς αἰσχῶναι σπούδασμα ἔθετο, οὐχ οὕτω τοῦ κάλλους αὐτῆς ἐρασθεὶς ὅσον τῇ ἐπὶ τῷ σώφρονι δόξῃ ἐπιβουλεύων αὐτῆς. τηρήσας οὖν τὸν Κολλατῖνον τῆς οἰκίας ἀποδημοῦντα, νυκτὸς ἐλθὼν πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς γαμετὴν συγγενοῦς κατέλυσεν παρ' αὐτῆς. καὶ πρῶτον μὲν λόγοις ἐπέειρα συγγενέσθαι αὐτῇ, εἶτα καὶ βίαν προσῆγεν· ὡς δ' οὐδὲν ἐπέβαινε, ἀποσφάζειν ἠπειλήσεν· ὡς δὲ καὶ τοῦ θανάτου καταλιγῶρει, δοῦλον παρακατακλινεῖν αὐτῇ ἐπηπειλήσεν καὶ ἄμφω κτανεῖν καὶ λόγον διαδώσειν ὡς εὐρὼν αὐτοὺς συγκαθεύδοντας ἔκτεινε. τοῦτο τὴν Λουκρητιαν ἐτάραξε, καὶ φοβηθεῖσα μὴ πιστευθεῖ ταῦθ' οὕτω γενέσθαι, ἐνέδωκε. καὶ μοιχευθεῖσα ξιφίδιον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον ἔθετο, καὶ μεταπεμψαμένη τὸν τε ἄνδρα καὶ τὸν πατέρα, συνεπομένων αὐτοῖς τοῦ τε Βρούτου καὶ Ποπλίου Οὐαλερίου, κατεδάκρυσεν καὶ στενάξασα τὸ δρᾶμα πᾶν διηγῆσατο· εἶτα ἐπήγαγε “καὶ ἐγὼ μὲν τὰ πρέποντα ἑμαυτῇ ποιήσω, ὑμεῖς δὲ εἴπερ ἄνδρες ἐστέ, τιμωρήσατε

osujećena tumačeva varka, oni doznaju cijelu istinu i dojave građanima da će steći veliku moć i vlast nad mnogima. Zbog toga su gajili nadu. Potom su brežuljku promijenili ime u Kapitolij jer Rimljani na svojem jeziku glavu zovu *capita*.⁵⁸

U nestašici novca za izgradnju hrama Tarkvinije zametne rat sa stanovnicima Ardeje, ali ne samo da odatle nije priskrbio novac, nego su ga i svrgnuli s prijestolja. Neki jasni znakovi predskazali su njegov pad. Na primjer, jastrebovi su otjerali orlovu mladunčad iz njegova vrta, a velika zmija pojavila se u muškim odajama u kojima se častio s prijateljima te otjerala i njega i goste. Zbog toga je poslao svoje sinove Tita i Arunta u Delfe. Kako je Apolon tom prilikom prorokovao da će ga svrgnuti s vlasti kad pas progovori ljudskim glasom, zanosio se nadama u sretan ishod, misleći da se proročanstvo nikada neće ispuniti. A bijaše jedan Lucije Junije, sin Tarkvinijeve sestre, kojemu je Tarkvinije dao smaknuti oca i brata. Našavši se u strahu i za sebe, pretvarao se da je slabouman i to mu je spasilo život. Zbog toga su ga zvali Brut: Latini imaju običaj tako zvati slaboumne ljude. Budući, dakle, da se gradio luđakom, Tarkvinijevi sinovi povedu ga sa sobom na put u Delfe kao predmet rugla. Tvrдио je da nosi zavjetni dar bogu, a bio je to nekakav štap, naizgled posve bezvrijedan, pa se dodatno izlagao podsmijehu. No štap je bio slika i prilika njegova pretvaranja: naime, izdubio ga je i kriomice ulio zlato, što je imalo značiti da je njegov zdrav i čestit um zastrt pogrdom ludosti. Na upit Tarkvinijevih sinova tko će od oca naslijediti kraljevsku vlast, bog je odgovorio da će vlast steći onaj tko prvi poljubi majku. Razabravši smisao, Brut tobože slučajno padne i poljubi zemlju, ispravno prosudivši da je ona majka svima.

Ovaj Brut svrgnuo je Tarkvinijeve, a kao povod poslužio mu je događaj u vezi s Lukrecijom, mada su ih i inače prezirali zbog samovlade i nasilja. Lukrecija bijaše kći Lukrecija Spurijsa, jednog od članova Senata, i supruga znamenitog Kolatina Tarkvinijsa, a bila je na glasu po ljepoti i razboritosti. Tarkvinijev sin Sekst upregnuo je snage da je obeščasti, ne toliko iz žudnje za njezinom ljepotom, koliko da naškodi njezinu časnom ugledu. Opazivši jednom da Kolatin nije kod kuće, pod okriljem noći dođe k njoj kao k ženi svojeg rođaka i smjesti se kod nje. Najprije ju je pokušavao podgovoriti da legne s njim, a zatim je posegnuo za silom. Nakon što mu ništa nije uspijevalo, zaprijetio joj je smrću. Budući da je ona slabo marila i za smrt, pripremio je da će uza nju poleći roba, oboje ih smaknuti te raširiti glas da ih je ubio zatekavši ih skupa u postelji. To potrese Lukreciju, pa mu se preda strahujući da ljudi ne povjeruju u takav slijed zbivanja. Nasilno obljubljena, stavi bodež pod jastuk, pošalje po muža i oca, kojima u pratnji bijahu Brut i Publije Valerije, te im u suzama i uz jecaje ispriповjedi cijeli događaj. Zatim doda: “Ja

μὲν ἐμοί, ἐλευθερώθητε δὲ αὐτοί, καὶ δείξατε τοῖς τυράννοις οἷων ὑμῶν ὄντων οἷαν γυναικα ὕβρισαν.” τοιαῦτα εἰποῦσα εὐθύς τὸ ξιφίδιον ὑφελκύσασα κατέκτεινεν ἑαυτήν.

Ἀκούσαντες δ' ἐκεῖνοι ταῦτα καὶ θεασάμενοι ὑπερήλησαν. καὶ τῷ Ποπλίῳ συμβούλῳ καὶ προθύμῳ πρὸς τοῦργον ὁ Βροῦτος χρησάμενος τὴν τε γυναικα πολλοῖς τῶν τοῦ δήμου κειμένην ὑπέδειξε, καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς δημηγορήσας τὸ πρὸς τοὺς τυράννους μῖσος ἐκφήναι πεποίηκε· καὶ μηκέτι δέξασθαι συνέθεντο τὸν Ταρκύνιον. ταῦτα δὲ πράξας, καὶ τὴν πόλιν ἐπιτρέψας τοῖς ἄλλοις, αὐτὸς πρὸς τὸ στρατόπεδον ἐξίπασατο, καὶ τὰ αὐτὰ τῷ δήμῳ συνέπεισε καὶ τοὺς στρατιώτας ψηφίσασθαι. ὁ δὲ γε Ταρκύνιος τὰ συμβεβηκότα μαθὼν καὶ πρὸς τὴν πόλιν ἐπειχθεὶς ἀπεώσθη, καὶ πρὸς τοὺς Ταρκυνησίους μετὰ τῶν παίδων καὶ τῶν ἄλλων ὁμοφρόνων κατέφυγε, μόνης τῆς Τουλλίας, ὡς λόγος, ἑαυτὴν ἀνελοῦσης.

*

Tzetz. ad Lycophr. Alex. 1279. Περί ἧς δὲ Σιβύλλης νῦν ὁ Λυκόφρων λέγει, Κυμαία ἦν, ἣτις τέθηκεν ἐν χρόνις Ταρκυνίου τοῦ Ὑπερηφάνου βίβλους προφητικὰς αὐτῆς τρεῖς ἢ ἑννέα καταλιποῦσα: ὧν ἡ μίαν ἢ τρεῖς ἐξωνήσαντο οἱ Ῥωμαῖοι, ὡς τὰς λοιπὰς τῆς ἐκείνης θεραπαίνης ἀναλωσάσης πυρί, ὅτι μὴ ἐδίδουν ἐκείνη ὅσον ἐζήτει χρυσόν. ὁ ὕστερον ποιήσαντες ἐξωνήσαντο ἢ μίαν τὴν καταλειφθεῖσαν ἢ τρεῖς καὶ ἔδοντο Μάρκῳ Ἀκιλίῳ φυλάσσειν. ζῶντα δὲ τοῦτον εἰς δέρμα βοῦς ἐμβαλόντες ἀνεῖλον, ὅτι πρὸς μεταγραφὴν ἔδοτο, τὴν δὲ βίβλον ἢ τὰς βίβλους ὀρύξαντες ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ μετὰ λάρνακος κατέχωσαν.

*

Fr. 7.11. ὅτι Λούκιος Ἰούνιος, ἀδελφῆς Ταρκυνίου παῖς, φοβηθεὶς ἐπειδὴ τὸν τε πατέρα αὐτοῦ ἀπεκτόνει καὶ προσέτι καὶ τὰς οὐσίας αὐτῶν ἀφήρητο, μωρίαν προσεποιήσατο, εἴ πως αὐτὸς γε περιγένοιτο: καὶ γὰρ εὖ ἠπίστατο ὅτι πᾶν τὸ ἔμφρον, ἄλλως τε καὶ ὅταν ἐν λαμπρότητι γένους ἦ, δι' ὑποψίας τοῖς τυραννοῦσι γίγνεται. καὶ ἐπειδὴ γε ἅπαξ ἐπὶ τοῦτο ὥρμησεν, ἀκριβέστατα αὐτὴν ὑπεκρίνετο, καὶ διὰ τοῦτο καὶ Βροῦτος ἐκλήθη: τοὺς γὰρ εὐήθεις οὕτω πως οἱ Λατῖνοι προσηγόρευον. τῷ τε Τίτῳ καὶ Ἀρροῦντι ὥσπερ τι ἄθυρμα συμπεμφθεὶς βακτηριάν τινα ἀνάθημα τῷ θεῷ φέρειν ἔλεγεν, μηδὲν μέγα ὄσα²³ γε ἰδεῖν ἔχουσαν. Μ. 13 (p. 139).

ἐν β βιβλίῳ Δίων „ἔπειτα ἐν τοῦ Πυθίου εὐρέθη.“ Bekk. Anecd. p. 139, 20.

ὅτι τοῦ Βρούτου τό τε δῶρον²⁴ ἔσκωπτον, καὶ ὅτι τοῦ θεοῦ τοῖς θεωροῖς περὶ τῆς τοῦ πατρὸς βασιλείας, ὅστις αὐτὴν διαδέξεται, ἐπερωτήσασι θεσπίσαντος τὸν πρῶτον τὴν μητέρα φιλήσαντα τὸ κράτος τὸ τῶν Ῥωμαίων ἔξειν, τὴν γῆν ὡς καὶ καταπεσὼν ἄλλως κατεφίλησε, νομίσας αὐτὴν μητέρα ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων εἶναι. Μ. 14 (p. 140).

ću postupiti sa sobom kako dolikuje, a vi, ako ste muškarci, budite mi osvetnici, oslobodite sami sebe i pokažite silnicima tko ste i što ste, i kakvu su vašu ženu upropastili.” To izgovorivši, smjesta izvuče bodež i usmrti se.

A kad su oni to saslušali i vidjeli, silno su se ražalostili. Na Publijev savjet i slijedeći njegovu spremnost na djelovanje, Brut mnogima iz naroda pokaže ženu gdje leži, a ostalima održi govor i navede ih na otvoreni prezir prema silnicima, pa sklope dogovor da više neće prihvatiti Tarkvinija. Pošto je to poduzeo, povjeri grad ostalima, a on sam odjaše prema taboru te nagovori i vojnike neka izglasaju isto što i narod. Kad je Tarkvinije doznao za ove događaje, pohitao je u grad, no odbili su ga, pa je sa svojim sinovima i ostalim istomišljenicima umaknuo u Tarkvinije, a jedino je Tulija, kako se priča, oduzela sebi život.⁵⁹

*

Tzet. ad Lycophr. Alex. 1279. Sibila, o kojoj Likofron sada pripovijeda, bila je Kumanka, a umrla je u vrijeme Tarkvinija Oholog ostavivši tri ili devet knjiga proročanstava, od čega su Rimljani otkupili jednu ili tri nakon što je njezina sluškinja ognjem uništila preostale, zato što su joj bili odbili platiti traženu količinu zlatnika. Pošto su to kasnije učinili, kupili su preostalu jednu ili tri i predali ih na čuvanje Marku Aciliju. On ih je dao prepisati, pa su ga živa stavili u goveđu kožu i pogubili, a knjigu ili knjige zakopali nasred Foruma i zatrpali zajedno sa sandukom.

*

Fr. 7.11. Lucije Junije, sin Tarkvinijeve sestre, iz straha jer mu je ovaj ubio oca i još im k tome zaplijenio imovinu, hinio je ludost samo da nekako preživi. Ta dobro je znao da svaki razborit čovjek, osobito kad je ugledna roda, u silnicima pobuđuje sumnju. I jednom kad se upustio u to, vrlo se vješto pravio lud i zbog toga su ga prozvali Brut: Latini su, naime, tako nekako zvali slaboumne ljude. Poslan s Titom i Aruntom kao predmet ismijavanja, tvrdio je da nosi nekakav štap kao zavjetni dar bogu, koliko se moglo vidjeti, bez osobite vrijednosti.

Dion u drugoj knjizi: “Potom se našao u svetištu pitskog Apolona.”

Ismijavali su Brutov poklon i zato što je – kad je bog na upit poslanikâ tko će od oca naslijediti kraljevsku vlast prorokovao da će vlast nad Rimljanima dobiti onaj tko prvi poljubi majku – tobože pao i poljubio zemlju, jer je smatrao da je ona majka svih ljudi.

ὅτι ὁ Βροῦτος τοὺς Ταρκυνίους ἐκ τοιαύσδε αἰτίας κατέλυσε. συνδειπνοῦντές ποτε ἐν τῇ τῶν Ἀρδεατῶν πολιορκία οἱ τε τοῦ Ταρκυνίου παῖδες καὶ Κολλατῖνος καὶ Βροῦτος, ἅτε καὶ ἡλικιωταὶ καὶ συγγενεῖς αὐτῶν ὄντες, ἐς λόγον τινὰ περὶ τῆς σωφροσύνης τῶν γυναικῶν σφω, κάκ τούτου καὶ ἐς ἔριν, τὴν ἑαυτοῦ γαμετὴν ἐκάστου προκρίνοντος, ἦλθον. καὶ (ἐτύγχανον γὰρ²⁵ πᾶσαι ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου ἀποῦσαι) ἔδοξεν αὐτοῖς αὐτίκα τῆς νυκτός, πρὶν καταγγέλτους σφᾶς γενέσθαι, πρὸς πάσας ἅμα αὐτάς ἀφιπεῦσαι. ποιήσαντες δὲ τοῦτο τὰς μὲν ἄλλας ἐν πτότῳ²⁶ τινὶ εὐρον, Λουκρητίαν δὲ τὴν τοῦ Κολλατίνου γυναῖκα ἐριουργοῦσαν κατέλαβον. περιβόητον οὖν ἐπὶ τούτῳ γενομένην ὁ Σέξτος αἰσχῦναι ἐπεθύμησεν: τάχα μὲν γὰρ καὶ ἔρωτα αὐτῆς ἔσχε ὑπερκαλλοῦς οὔσης, ἐπὶ πλέον δὲ ὁμως τὴν δόξαν μᾶλλον ἢ τὸ σῶμα διαφθεῖραι ἠθέλησε. καὶ ποτε τηρήσας τὸν Κολλατῖνον πρὸς τοῖς Ῥουτούλοις ὄντα ἠπειχθη μὲν ἐς τὴν Κολλατίαν, καὶ νυκτός πρὸς αὐτὴν ὡς καὶ πρὸς οἰκειάν γυναικα ἐλθὼν καὶ σίτου καὶ καταλύσεως ἔτυχε. καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἀναπειθὲν αὐτὴν ἐπειράτο συγγενέσθαι οἱ, ὡς δὲ οὐδὲν ἐπέβαινε, ἐβιάζετο. ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν οὐδὲ οὕτως αὐτῷ προεχώρει, καινὸν δὴ τινα τρόπον ἐξεῦρεν, ὑφ' οὗ τὸ παραδοξότατον ἠνάγκασεν αὐτὴν ἐκοῦσαν ὕβρισθῆναι. ὅτι μὲν γὰρ ἀποσφάξιν αὐτὴν εἶπε, παρ' οὐδὲν ἔθετο, καὶ ὅτι καὶ τῶν οἰκετῶν τινα προσκαταχρήσεσθαι²⁷ ἔφη, καὶ τοῦτο ὀλιγώρως ἤκουσεν: ἐπεὶ μέντοι παρακατακλινεῖν τε αὐτῇ τὸ τοῦ δούλου σῶμα καὶ λόγον ὡς καὶ συγκαθεύδοντάς σφας εὐρῶν ἀποκτείνειε διαδώσειν ἐπηπείλησεν, οὐκέτ' ἀνεκτὸν ἐποίησατο, ἀλλὰ φοβηθεῖσα μὴ καὶ πιστευθῆ τοῦθ' οὕτω²⁸ γεγονέναι, εἴλετο μιχθεῖσα αὐτῷ καὶ τὸ πραχθὲν ἐξειποῦσα ἀποθανεῖν μᾶλλον ἢ παραχρῆμα τελευτήσασα ἀδοξῆσαι. διὰ μὲν οὖν ταῦτ' οὐκ ἄκουσα δὴ ἐμοιχεύθη, παρασκευάσασα δὲ ἐκ τούτου ξιφίδιον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον μετεπέμψατο τόν τε ἄνδρα καὶ τὸν πατέρα, καὶ ἐπειδὴ τάχιστα ἦλθον, κατεδάκρυε, καὶ μετὰ τοῦτ' ἀναστενάξασα, 'πάτερ,' εἶπε, '(τὸν γὰρ ἄνδρα μᾶλλον ἢ σὲ αἰσχύνομαι) οὐδὲν μοι χρηστὸν ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἐπρακται. ἀλλὰ με Σέξτος ἐβιάσατο ἀπειλήσας δούλῳ τινὶ συναποκτενεῖν ὡς καὶ μετ' αὐτοῦ καθεύδουσαν λαβόν. αὕτη γάρ με ἢ ἀπειλὴ ἄμαρτεῖν ἠνάγκασεν, ἵνα μὴ καὶ πιστεύσητε τοῦθ' οὕτω γεγονέναι. καὶ ἐγὼ μὲν (γυνὴ γάρ εἰμι) τὰ πρέποντα ἐμαυτῇ ποιήσω: ὑμεῖς δ' εἴπερ ἄνδρες ἐστέ καὶ τῶν γαμετῶν τῶν τε παίδων ὑμῶν προορᾶσθε, τιμωρήσατε μὲν ἐμοί, ἐλευθερώσατε δὲ ἑαυτούς,²⁹ καὶ δείξατε τοῖς τυράννοις οἷον ἄρα ὑμῶν ὄντων οἷαν γυναῖκα ὕβρισαν.' τοιαῦτα ἅττα εἰποῦσα οὐκ ἀνέμεινε ἀντακοῦσαι τι, ἀλλ' εὐθέως τὸ ξιφίδιον ὑφελκύσασα αὐτὴ ἑαυτὴν ἐφόνευσεν. V. 7 (p. 574).

Δίων β βιβλίῳ „καὶ ἐκχωρήσας ἐκ τῆς τῶν Ῥωμαίων γῆς πολλαχῆ μὲν τῶν προσοίκων ἐπέβησεν.“ Bekk. Anecd. p. 164, 25. [p. 92]

Fr. 12. [3β] Δίων β βιβλίῳ „μαθὼν οὖν τοῦτο ἐκεῖνος ἠλθέ τε τῆς ὑστεραίας πρὸς αὐτούς.“ Bekk. Anecd. p. 177, 20.

Brut je svrgnuo Tarkvinijevce iz ovakva razloga: kod opsade Ardeje Tarkvinijevi su sinovi jednom blagovali s Kolatinom i Brutom, koji su bili vršnjaci i njihovi rođaci.⁶⁰ Uđu tako u nekakvu raspravu o čednosti svojih supruga, a zatim se, budući da je svaki bio naklonjen svojoj gospođi, stanu prepirati. Kako nijedna žena nije bila u taboru, odluče da odmah te noći, prije nego što ih najave, istodobno odjašu k svakoj od njih. Tako postupivši, zateknu ostale na kojekakvim gozbama, a Lukreciju, Kolatinovu ženu, nađu gdje izrađuje vunu. Kad se nakon toga proširio glas o njoj, Sekst joj poželi učiniti sramotu: možda se i zaljubio u nju jer je bila veoma lijepa, no više od tijela htio je upropastiti njezin dobar glas. Primijetio je da se Kolatin nalazi kod Rutula, pa pohita u Kolaciju i, došavši noću k njoj kao k rođakovoj ženi, dobije obrok i prenoćište.⁶¹ U početku ju je pokušavao nagovoriti da legne s njim, no budući da nije uspijevao, odlučio ju je uzeti silom. Ali kad mu ni tako ništa nije polazilo za rukom, iznašao je neviđen način kojim ju je mimo svih očekivanja prisilio da pristane na nasilnu obljubu. Naime, kazao je da će je ubiti, za što ona uopće nije marila, a zatim je dometnuo da će usto pogubiti i nekoga od slugu, no i to je saslušala s ravnodušnošću. Ali kad je zaprijetio da će uza nju poleći tijelo roba i proširiti glas da ih je ubio našavši ih gdje zajedno leže, ona to više nije mogla podnijeti, nego iz bojazni da ljudi ne povjeruju u takav slijed zbivanja radije izabere smrt pošto legne s njime i potom ispriповjedi događaj, nego da smjesta skonča i izgubi dobar glas. Zbog toga se svojevolumno dala obljubiti, a zatim je spremila bodež pod jastuk, poslala po muža i oca. Čim su pristigli, obratila im se uz suze i uzdisaje: “Oče – osjećam sram više pred mužem nego pred tobom – ove sam noći učinila nešto nimalo čestito. Sekst me prisilno obljubio zaprijetivši da će me smaknuti zajedno s nekim robom jer da me je tobože bio zatekao u postelji s njime. Ta me prijetnja navede na grijeh, kako vi ne biste povjerovali da se to tako dogodilo. Ja ću, jer sam žena, sa sobom dolično postupiti. No vi, ako ste muškarc i pazite na svoje supruge i djecu, osvetite me, oslobodite sami sebe i pokažite silnicima kakvi ste zbilja i kakvu su vašu ženu upropastili.” Tako nekako rekavši, nije ni pričekala na odgovor, već smjesta izvuče bodež i sama se ubije.

Dion u drugoj knjizi: “I otišavši iz rimske zemlje, opetovano je iskušavao susjedne narode.”

Fr. 12. Dion u drugoj knjizi: “Kad je dakle on to saznao, idućeg dana stigne k njima.”⁶²

- ¹ Rad posvećujem profesoricu Bruni Kuntić-Makvić u znak poštovanja i zahvalnosti na vodstvu i strpljenju.
- ² Josip Parat, „Kasije Dion, *Rimska povijest*, Knjiga I.“ (uvod, izvornik, prijevod i komentar), *Latina et Graeca* 42/2 (2022), 29–50.
- ³ ἀδύνατον ἑώρων ὄν v. Herw., ...ρωνιον Ms.
- ⁴ φιλονεικίας Bk., φιλανθρωπίας Ms.
- ⁵ δ' prema Bk.
- ⁶ καταφρονήσας Bk., καταφρονήσει Ms.
- ⁷ ἐπεμελήθη Val., ἐπεμελήθησαν Ms.
- ⁸ δραστηρίου σωτήριον Egger, σωτηρίου δραστήριον Ms.
- ⁹ πρὸς φυλακὴν Bk., προφυλακῆς Ms.
- ¹⁰ τοῖς Μαί, τοῦς Ms.
- ¹¹ πρῶτος Bk., πρώτοις Ms.
- ¹² καὶ Bk., καὶ γὰρ Ms.
- ¹³ τι prema Gros.
- ¹⁴ ἀεὶ ἐλάμβανεν Bk., διελάμβανεν Ms.
- ¹⁵ τινὰ Bk., τινὸς Ms.
- ¹⁶ τὰ prema Caryju.
- ¹⁷ τῇ Pinder, καὶ τῇ Ms.
- ¹⁸ Rečenicu je dodao Zonara.
- ¹⁹ τε prema Val.
- ²⁰ τυράνῳ Val., τύραννον Ms.
- ²¹ αὐτὸ Val., αὐτῷ Ms.
- ²² τῶν prema Bk.
- ²³ ὅσα Bs., ὅς Ms.
- ²⁴ Nakon δῶρον u Ms. stoji napomena τοῦτ' ἔστι τὴν βακτηρίαν („to jest štap“).
- ²⁵ γὰρ prema Val.
- ²⁶ πότεῳ Rk., λόγῳ Ms.
- ²⁷ προσκαταχρησεσθαι Rk., προσκαταστήσασθαι Ms.
- ²⁸ καὶ πιστευθῆ τοῦθ' οὔτω Bk., καταπιστευθῆ οὔτῳ Ms.
- ²⁹ ἐαυτούς Bs., αὐτοῖ Ms.
- ³⁰ Slava se zacijelo odnosi na stanovnike Albe Longe, a rast na Rimljane.
- ³¹ Tulo Hostilije, prema predaji treći rimski kralj, vladao je od 672. do 641. pr. Kr. Metije Fufetije bio je vladar u Albi Longi.
- ³² Drugo udruženje salijaca, uz starije Palatinske salijce koje je osnovao Numa Pompilije (v. *Suidas*, s. v. Νομᾶς). Kolinski salijci (*Salii Collini*) bili su u službi boga Kvirina i imali su sjedište na Kvirinalu.
- ³³ Posrijedi je *ius provocationis*, pravo rimskog građanina, kojemu je prijetila smrtna kazna, da se pozove na narod koji bi skupštinskom odlukom dokinuo presudu magistrata.
- ³⁴ Anko Marcije, po predaji četvrti rimski kralj, vladao je od 639. do 616. pr. Kr.
- ³⁵ Žitelji Fidena, etruščanskog grada smještenog 8 km sjeverno od Rima, na Solnoj cesti (*Via salaria*).
- ³⁶ Tarkvinije Stariji, peti rimski kralj. Po predaji kraljevaio je od 616. do 579. pr. Kr.

- ³⁷ Korinćanin Demarat, pripadnik aristokratske porodice Bakhijadâ, napustio je rodni grad kad je njime zavladao tiranin Kipsel (657. pr. Kr). Prema predaji, s pratnjom umjetnikâ i keramičarâ našao je utočište u Tarkviniji. Terminom lukumon ustvari su oslovljavani etruščanski vladari arhajskog doba. Moguće je stoga da se termin koristi kao vlastito ime ne bi li se istaknulo da je Tarkvinije predodređen za prijestolje. Livije i Dionizije Halikarnašanin donose slične izvještaje (*Liv. I. 34-35; Dion. Hal. III, 46-49*).
- ³⁸ Novi senatori, tzv. *conscripti* (dopisani, pripisani) pripadali su istaknutim plebejskim porodicama i s ranijim članovima tvorili su Senat (*patres et conscripti*). Prema predaji Romul je utemeljio Senat od stotinu članova (usp. *Zon. VII, 9, 9*). Po Dionu, Tarkvinije Prisko povećao im je broj za dvije stotine, dok Livije i Dionizije Halikarnašanin navode stotinu novih senatora (*Liv. I, 35, 6; Dion. Hal. III, 67, 1*).
- ³⁹ Kurulska stolica (*sella curulis*), sklopivo sjedište bez naslona. U republikansko doba pripadala je kurulskim magistratima (konzulima, pretorima i kurulskim edilima).
- ⁴⁰ Liktori (*lictiores*) su sluge i pratnja magistrata s imperijem. U svečanim prigodama pred magistratima su nosili svežnjeve pruća sa zadjenutim sjekirama. U republikansko doba diktator je imao 24 liktora, konzuli po 12, a pretori po 2 u gradu i do 12 u provincijama. Služba je zacijelo etruščanskog podrijetla.
- ⁴¹ Auguri su svećenički kolegij, u početku sastavljen od tri člana, po jedan iz svakog od najranijih rimskih plemena. Tumačili su suglasnost bogova s ljudskim pothvatima promatrajući ptičji let, grmljavinu, oblake i druga znamenja. Važni državni poslovi mogli su se poduzimati tek nakon promatranja znamenja. Dionizije Halikarnašanin posvetio je čitavo poglavlje životu Ata Navija (*III, 70*).
- ⁴² Servije Tulije, šesti rimski kralj, vladao je od 578. do 535. pr. Kr. Prema caru Klaudiju Servije Tulije bio je etruščanskog podrijetla i zvao se Mastarna (*Tabula Lugdunensis; CIL XIII, 1668*). Odatle se Servije poistovjećuje s likom prikazanim u Grobnici François u Volciju. Taj je lik popraćen natpisom *Macstrna*. Uza nj je prikazan *Caile Vipinas*, a on je, također prema Klaudiju, zapravo Servijev prijatelj Celije Vibena. Na istoj zidnoj slici stanoviti *Marce Camitlnas* odvodi u zarobljeništvo lika pod imenom *Cnaeve Tarchunies Rumach* (Gnej Tarkvinije Rimljanin).
- ⁴³ Prema predaji Tanakvil je bila podrijetlom iz etruskoga grada Tarkvinije i imala je proročanske moći. Prema drugoj tradiciji, preselivši se u Rim, ponijela je ime *Gaia Caecilia*. Smatrana je uzorom ženske vrline i hvaljena je zbog umijeća pređenja i tkanja (*Fest. Epit. de M. Verr. s.v. Gaia Caecilia; Plin. NH VIII, 74, 194; Plut. Quaest. Rom. 30*). Izvori navode da se u Fortuninom svetištu na Stočnom trgu (*Forum boarium*) u Rimu čuvala toga što ju je Tanakvil satkala Serviju Tuliju (*Varr. In Plin. NH VIII, 194; Plut. Mor. 271e*).
- ⁴⁴ Prema Liviju otac Servija Tulija nije se zvao Spurije, već Servije (*I, 39, 5*).
- ⁴⁵ Dionizije Halikarnašanin bilježi dvije tradicije o podrijetlu Servija Tulija. Prema prvoj otac mu je Tulije, suprug Okrizije, koji je pao braneći rodni Kornikul od rimskog napada dok mu je supruga bila trudna. Prema drugoj verziji Okrizija je, prinoseći žrtvu, primijetila muške genitalije u ognjištu. Oplodio ju je ili sam bog Vulkan ili neko božanstvo kućnog ognjišta (*Dion. Hal. IV, 1-3*).
- ⁴⁶ Ulomak se odnosi na Servija Tulija (usp. *Zon. VII, 9, 5*).
- ⁴⁷ Zapravo je bio utisnut oblik polumjeseca (usp. *Plut. Mor. 282a*), to jest latinično slovo *C*. Naime, i latinično *C* i grčko *Rho* označavali su broj sto, što je Dion vjerojatno točno naveo u izvorniku, a Zonara pogrešno prenio.
- ⁴⁸ Stariji je brat Tarkvinije Oholi, sedmi rimski kralj. Po predaji kraljevao je od 534. do 509. pr. Kr.
- ⁴⁹ Tarkvinija Starijeg
- ⁵⁰ Fragment se odnosi na postupke Lucija Tarkvinija (budućeg kralja Tarkvinija Oholog) prema vlastitom bratu Aruntu (usp. *Liv. I, 46; Zon. VII, 9, 5-17*).

- ⁵¹ Tit Livije na sličnom tragu navodi da Tarkvinije Oholi nije zavladao ni po odluci naroda, ni po odobrenju Senata (I, 49). I sam senator, Kasije Dion sklon je istaknuti Tarkvinijevu netrpeljivost prema članovima Senata.
- ⁵² Kasije Dion preslikava prilike kasnijeg doba. Naime, zaseban viteški stalež (*ordo equester*) u pravnom je smislu uspostavljen tek za braće Grakho koncem 2. st. pr. Kr., a naziv mu je posuđen od pripadnika rimske konjice (*equites*) iz doba kralja Servija Tulija.
- ⁵³ Čini se, dakle, da je barem dio Latina pod Tarkvinijem Oholom priznavao rimsku vlast. Za podrobnosti tog procesa v. *Liv.* I, 49-52.
- ⁵⁴ Za usporedbu, Herodot (V, 92) pripovijeda da je miletski tiranin Trazibul svojevremeno postupio na sličan način. Naime, kad ga je Korinćanin Perijandar preko glasnika upitao kako će najsigurnije vladati svojim gradom, ovaj je navodno zašao s glasnikom na žitno polje, te je, prolazeći kroz usjeve, odsijecao klasje za koje bi opazio da strši nad drugim klasjem.
- ⁵⁵ I drugi izvori prenose ovu epizodu. Dionizije Halikarnašanin (IV, 62), Aulo Gelije (I, 19) i Laktancije (*Inst.* I, 6) pripovijedaju o devet knjiga, od čega je Sibila uništila šest. Plinije pak spominje tri knjige, od čega je uništila dvije (*NH XIII*, 27).
- ⁵⁶ Tarkvinije Stariji zavjetovao je izgradnju Jupiterova hrama na Tarpejskom brežuljku, tj. na Kapitoliju. Tarkvinije Oholi dovršio je veći dio hrama (*Dion. Hal.* IV, 61; *Liv.* I, 55-56). Livije tvrdi da je hram posvećen u godini osnutka Republike (13. septembra 509. pr. Kr.; II, 8), dok Dionizije Halikarnašanin događaj datira dvije godine kasnije.
- ⁵⁷ Plinije Stariji navodi da se etruščanski tumač zvao Olen Kalen, „najslavniji etruski prorok“ (*NH XXVIII*, 4). Dionizije također prepričava epizodu (IV, 59-61).
- ⁵⁸ Kasnoantički pisac Arnobije u duhu pučke etimologije piše da ime Kapitolij potječe od izraza *caput Oli* (*Adv. nat.* VI, 7). Prema tradiciji na Tarpejskom je brežuljku pronađena glava Ola Volčanina (*Olus Vulcentanus*) – to jest Aula iz Volcija – kojeg je navodno ubio rob njegova brata. Taj se Ol po svemu sudeći može poistovjetiti s Aulom Vibenom (*Aulus Vibenna*), čije se ime zajedno s bratom Celijem (*Caelius Vibenna*) nalazi na fresci Grobnice François u Volciju kao *Aule Vapienas*.
- ⁵⁹ Livije tvrdi da se Tarkvinije Oholi s dvojicom sinova sklonio u etruski grad Cere, dok je treći sin, Sekst, otišao u Gabije, gdje su ga smaknuli (I, 60). Dionizije, pak, piše da se Tarkvinije uputio u Gabije (IV, 85). Tulija je prema Liviju u toj zbrci pobjegla iz palače. Gdje god se zatekla, proklinjali su je i prizivali Osvetnice zbog njezina zločina.
- ⁶⁰ Prema predaji Lucije Tarkvinije Kolatin bio je sin Arunta, brata Tarkvinija Starijeg i rođak Tarkvinija Oholog.
- ⁶¹ Kolacija je stari sabinski grad na obali rijeke Anijena.
- ⁶² Ulomak iz nepoznata mjesta u II. knjizi, zbog čega ga je Boissevain smjestio na kraj.

Kratice u kritičkom aparatu

Bk. = Bekker

A. = codex Parisinus 1715 (Zonaras)

Bs. = Boissevain

Rk. = Reiske

v. Herw. = van Herwerden

Val. = Valesius

Xiph. = Xiphilinus

Zon. = Zonaras

Rukopisi

Laurentianus (ili Mediceus) 70, 8 (L), 11. stoljeće

Marcianus (ili Venetus) 395 (M), 11. stoljeće

Vaticanus Graecus 144 (V), 15. stoljeće

Parisinus 1689 (P), 15. stoljeće

Laurentianus (ili Mediceus) 70, 10 (L'), 15. stoljeće

Izdanja

Dionis Romanarum historiarum libri XXIII, a XXXVI ad LVIII vsque [editio princeps], uredio Robert Estienne, Paris: Ex officina Rob. Stephani 1548.

Dionis Nicaei, rerum Romanarum a Pompeio Magno, ad Alexandrum Mamaeae filium Epitome auctore Ioanne Xiphilino, uredio Robert Estienne, Paris: Ex officina Rob. Stephani 1551.

Dionis Cassii Cocceiani Historiae Romanae Libri XLVI: partim integri, partim mutili, partim excerpti, uredio Johannes Leunclavius, Frankfurt: Wechel 1592.

Excerpta Constantiniana, De virtutibus et vitiis, uredio Henri de Valois [Henricus Valesius], Paris: Mathurini Dupuis 1634.

Cassii Dionis Cocceiani Historiae Romanae quae supersunt, uredio Hermann Samuel Reimarus, Hamburg: Herold 1750–1752.

Anecdota Graeca, uredio Immanuel Bekker, Berlin, G. C. Nauckium 1814–1821.

Dionis Cassii Cocceiani Historiarum Romanarum quae supersunt, uredili Friedrich Wilhelm Sturz, Johann Jacob Reiske i Hermann Samuel Reimaru, Leipzig: Libraria Kuehniana 1825–1843.

Excerpta Constantiniana, De sententiis, uredio Angelo Mai, Roma: Vaticanus 1826.

Suidae lexicon graecae et latine, uredili Thomas Gaisford i Gottfried Bernhardy, Halis: Sumptibus Schwetschkiorum 1843–1853.

Ioannis Zonarae Annales, uredio Moritz Eduard Pinder, Bonn: Weber 1844.

Cassii Dionis Cocceiani rerum Romanarum libri octoginta, uredio Immanuel Bekker, Leipzig: Weidmann 1849.

Histoire romaine de Dion Cassius, uredili i preveli Étienne Gros i Victor Boissée, Paris: Firmin-Didot frères 1845-1870.

Spicilegium Vaticanum continens novas lectiones in Historiarum Graecorum Excerpta, uredio Henrik van Herwerden, Leiden: E. J. Brill 1860.

Dionis Cassii Cocceiani Historia Romana, uredio Johannes Melber, Leipzig: Teubner 1890–1894.

Cassii Dionis Historiarum Romanarum quae supersunt, uredio Ursul Philip Boissevain, Berlin: Weidmann 1901.

Dio's Roman History, priredio i preveo Earnest Cary, Cambridge: Loeb Classical Library 1914–1927.

Josip Parat
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
josip.parat@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

54

BROJ 3

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 3

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Feda Milivojević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

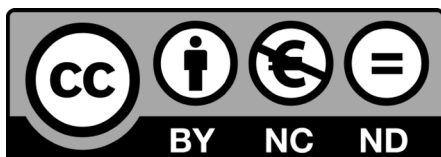
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.